ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 3, Yıl/Year: 2026
e-ISSN: 2667-8683

AÜSBD
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Anadolu University Journal of Social Sciences

Eskişehir Adının Tarihsel Değişimi | The Historical Evolution of the Name "Eskişehir"

Selma MANAZ[1] Mehmet Erol ALTINSAPAN[2]

Başvuru Tarihi/Submitted: 17.02.2026 **Kabul Tarihi/Accepted:** 01.04.2026

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Yerleşim alanlarının isimleri o bölgenin tarihsel ve kültürel sürekliliği hakkında bilgi vermektedir. Anadolu kentlerinin büyük bir kısmında adlandırma süreci açık biçimde izlenebilmekteyken Eskişehir adının kökeni, antik Dorylaion (Şarhöyük), Karacahisar (Karacaşehir) nedeniyle literatürde tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Önceki araştırmaların büyük bölümünde, Evliya Çelebi'nin "Müverrihler bu şehr için sam binası olduğu için Eskişehir" derler açıklamasından etkilenmiş ve yapılan bu açıklamaya dayanılarak şehrin mimari yapısı eski göründüğü için bu ismi aldığı belirtilmiştir. Bazı araştırmacılar ise Dorylaion (Şarhöyük) kentinin kalıntıları ile ilişkilendirerek eski kelimesinin antik kalıntılardan geldiğini savunmuştur. Bu çalışmanın amacı, söz konusu yaklaşımlardan farklı olarak Eskişehir adının kökenine tarihsel ve mekânsal süreklilik bağlamında yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu amaçla Bizans dönemi kaynakları, Selçuklu dönemine ait Cacaoğlu Vakfiyesi, Osmanlı kronikleri ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kente gelen seyyahların kayıtları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Eskişehir'in, antik Dorylaion ve Karacaşehir/Karacahisar'dan bağımsız biçimde Selçuklular tarafından Sultan Tepesi anlamına gelen "Sultan Eyüğü / Sultan Öyüğü" olarak adlandırılan, Osmanlı döneminde Sultanönü, günümüzde ise Odunpazarı adıyla bilinen yerleşimde kurulduğu tespit edilmiştir. Eskişehir adının yazılı kaynaklarda ilk kez Âşık Paşazâde ve Neşrî tarihlerinde görülmesi, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde Selçuklu dönemine ait bu yerleşimin "eski şehir" olarak algılanmasıyla ilişkilidir. Böylece Eskişehir adı, Osmanlı siyasi teşkilatlanmasının genişlemesi sürecinde sancak sistemindeki alanların genişlemesi sonrası Selçuklu döneminde kurulan günümüz Odunpazarı yerleşimini tanımlamak için Osmanlı devletine göre "eski" olan şehri adlandırmak için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Sultan Eyüğü, Sultan Üyüğü, Sultan Tepesi, Sultanönü, Karacahisar

JEL Kodu: Z0

Abstract

The names of settlements provide information about the historical and cultural continuity of that region. While the naming process can be clearly traced in most Anatolian cities, the origin of the name Eskişehir is a subject of debate in the literature due to its association with ancient Dorylaion and Karacahisar (Karacaşehir). Much of previous research has been influenced by Evliya Çelebi's statement, Historians call this city Eskişehir because of its ancient architecture, and it has been suggested that the city received this name because its architectural structure appears old. Departing from conventional interpretations, this study offers a fresh perspective on the etymological origins of Eskişehir by examining the city through the framework of historical and spatial continuity. For this purpose, Byzantine-era sources, the Cacaoğlu Endowment Deed from the Seljuk period, Ottoman chronicles, and the records of travelers who visited the city during the Seljuk and Ottoman periods were examined comparatively. As a result of the investigations, it has been determined that Eskişehir was founded independently from the ancient Dorylaion and Karacahisar, in the settlement called Sultan Eyüğü (meaning Sultan's Hill) by the Seljuks, known as Sultanönü during the Ottoman period, and currently known as Odunpazarı. The fact that the name Eskişehir first appears in written sources in the histories of Âşık Paşazâde and Neşrî is related to the perception of this settlement, dating back to the Seljuk period, as the old city during the establishment process of the Ottoman Principality. Thus, the name Eskişehir was used by the Ottoman state to refer to the city as old, meaning the settlement of present day Odunpazarı, founded during the Seljuk period, after the expansion of the sancak system within the Ottoman political organization.

Keywords: Eskişehir, Sultan Eyüğü, Sultan Üyüğü, Sultan's Mound, Sultanönü, Karacahisar

JEL Code: Z0

Atıf/Citation: Manaz, S., & Altınsapan, M. (2026). Eskişehir adının tarihsel değişimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1435-1457.

[1] Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, smanaz@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3767-1249
[2] Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Prof. Dr., ealtinsapan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9258-627X

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.
Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Giriş

Eskişehir bölgesi için Türk Dönemi'nde Selçukludan günümüze kadar Sultan Eyüğü (eyük, öyük, öyik, öyuk, üyük), Sultanönü, Şarhöyük, Odunpazarı/ Yukarı Mahalle ve Eskişehir adları kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın amacı Eskişehir adında yer alan eski kelimesinin nereden kaynaklandığının belirlenmesi ve yazılı kaynaklarda ne zaman kullanılmaya başlandığının kanıtlanmasıdır. Yer adları bir ülkenin ve ulusun tarih, etnik, coğrafi, arkeolojik ve kültür yapısı ile dil tarihi açısından önemli veriler sunmaktadır (Pilancı, 2004: s. 249). Bu nedenle yapılan çalışma Eskişehir'in Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi tarihi ve idari yapısı ile şehirlerin konumlarının ve adlarının nasıl değiştiğini göstermesi açısından ünik bir örnektir.

Şehrin Eskişehir adını almasıyla ilgili bazı araştırmacılar "eski" kelimesini antik çağlardan beri var olan kalıntıların çokluğundan ileri geldiğini ve Selçukluların kentin sınırları içinde bulunan Prehistorik dönemden itibaren var olan kanıtlar ile Hellenistik dönemden başlayarak Roma ve Bizans dönemlerinde Doriylaion olarak anılan kentin kalıntılarından dolayı Eskişehir adını aldığını (Köylü, 2020: s. 47), bazı araştırmacılar Romalıların Şarhöyük üzerine kurdukları yerleşimin Selçuklu ve Osmanlı döneminde Sultan Höyüğü-Sultanönü adını aldığını (İşcan, 2006: s. 7), bazı araştırmacılar Selçuklular 1074 yılında bölgeye hakim olunca Dorylaion kalıntıları nedeniyle şehrin adına Eskişehir dendiğini ve şehrin tarihinin çok eskilere dayanması nedeniyle Osman Bey'in şehre bu ismi verdiğini (Sarıkoyuncu, Önder & Erşan, 2002: s. 1), bazı araştırmacılar ise halkın Sultanönü'nün eski hâline bakarak ona Eskişehir adını verdiğini ve yavaş yavaş Sultanönü adının unutulduğunu ve Eskişehir adının kullanılmaya devam ettiğini (Soysal, 1973: s.127) savunmaktadır. Bunlardan Sultan Eyüğü, Sultanönü ve Eskişehir adları kentin genelini ifade ederken Şarhöyük günümüz Bursa-Ankara karayolu üzerinde höyük kazı alanının bulunduğu bölgeyi, Odunpazarı/ Yukarı Mahalle ise Selçuklu döneminde kurulan Türk şehrinin 20. yüzyıldaki adlarını oluşturur.

Yapılan çalışmada şehir ile ilgili Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi yazılı kaynakları incelenerek bunlardan şehrin aldığı isimlerin kaynakları belirlenmiştir. Selçuklu döneminde kullanılan Sultan Eyüğü (üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik) adında yer alan üyük kelimesi Kâşgarlı Mahmud'un hazırlamış olduğu Dîvânu Lugâti't-Türk'te (1074) tepe gibi yüksek olan yer anlamında Oğuzca bir kelime olarak tanımlanmıştır (Kâşgarlı Mahmud, 1985: s. 85). Sultan Alp Arslan, Rum ordusu ile karşılaştığında karargâhını daha önce bu tepede küçük bir han bulunduğu için Funeydik Tepesi (Hancık Tepesi) olarak anılan tepeye kurmuştur (Yenidoğan, 2021: s. 738). Bu konuyla ilgili Halebli Kemalüddin İbn ü'l-Adim (D. 1192-Ö. 1262) (Sevim, 1999: s. 478) bilgi vermektedir. "Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargâh kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyla tanınmıştır." (Sevim, 1999: s. 20, 478) açıklaması sultanların karargâh kurdukları tepelerin daha sonra Sultan Tepesi olarak anıldığını desteklemektedir. Eskişehir'de Bademlik tepesinin eteğinde bulunan bugünkü Odunpazarı mevkiinde kurulan Türk şehrinin Sultan Öyüğü- (Eyüğü, Öyukı, Eyükı) höyüğü şeklinde anılan 901-1000 metre arasındaki yükseltilere sahip (Koca & Menteşe, 2020: s. 221) bu alanın adlandırılmasına açıklık getirmektedir. 13 ve 14. yüzyıllarda (Ö. 1215 El Haravi'nin hac rehberinde Sultan Veki (Sultan-öyukı?/ eyükı?), 1272 tarihli Cacoğlu Vakfiyesinde Sultan Eyüğü, İbn-i Batu'ta (1304-1368) Seyahatnamesinde Sultan-öyukı şeklinde yazılan Sultan Eyüğü -Sultan Tepesi adını taşıyan şehir 15. yüzyıl ve sonrasındaki kaynaklarda Sultanönü adıyla tanımlanmaya başlamıştır.

Sonuç olarak Eskişehir adının geçtiği en erken tarihli kaynak, Âşıkpaşazâde'nin (1393-1485) Osmanlı tarihini ele aldığı Tevârih-i Âl-i Osman (Âşık Paşazâde tarihi) adlı eser olduğu görülmektedir. Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı tarihini yazdığı dönem, aynı zamanda Sultanönü'nün sancak merkezi olarak Bilecik, İnönü, Seyidgazi, Karacahisar ve Günyüzü gibi yerleri kapsadığı dönemdir. Sultanönü adının temsil ettiği alan genişlediğinden Selçuklu döneminde kurulan ve Osman Bey'in Bizans'tan aldığı Karacahisar/Karacaşehir'e göre eski şehri olan Sultan Öyüğü-Üyüğü'nü tanımlamak için Eskişehir adının kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Eskişehir İle İlgili Kaynaklar

Bizans Dönemi Kaynakları

Anna Kommena, Alexiad (İmparator Alexios Komnenos 1081-1118 dönemi): Anna Kommena 2.12.1083 tarihinde imparator Alexios Komnenos'un (1081-1118) kızı olarak İstanbul'da doğmuştur. Babasının dönemini

(1081-1118) anlattığı Aleksiad adlı eserinde Anadolu ve Balkan Yarımadası şehirlerini ve olaylarını ele almıştır. Anna Kommena 15 kitaptan oluşan eserinde Dorylaion hakkında 11. ve 15. kitaplarda bilgi vermiştir. 11. Kitabın "Haçlıların Anadolu'dan geçmeyi başarması ve Antakya'ya ulaşması" başlığı altındaki bölümünde; Rum ve Keltlerden I. Haçlı ordusunun öncü Bohemond komutasındaki bir birlik ile yola çıktığı, özel ordunun onları takip ettiği, Bohemond'un hızlı gittiği için Dorylaion'a erken ulaştığı Sultan I. Kılıç Arslan komutasındaki Türk kuvvetlerinin bu küçüköncü haçlı ordusunu bütün ordu sanarak saldırdıklarını ancak Türklerin (Sultan I. Kılıç Arslan 1092-1107) sert savaştıklarını gören Bohemond'ın, arkadan yavaş ilerleyen ordudan yardım istediğini ve sonuçta Haçlı ordusunun (1 Temmuz 1097) galip geldiğini belirtir. Anna Kommena son kitabında Alexios Komnenos (1081-1118) 1116 Sonbaharında, İzmit'ten Türklere karşı sefere çıkar, Bu onun hayatının son seferidir. Kitabın bu bölümünde; Bizans ordusunun İzmit'ten Dorylaion'a doğru yola çıkışı, bu yolculuk sırasında ana ordunun içinden hafif donanımlı askerlerin Türklere saldırıp onların kaçmalarını sağlamak için ordudan ayrılarak öncü birlik olarak yola çıktıklarını ve üç gün sonra Dorylaion Ovası'na (bugünkü Eskişehir Ovası) ulaştıklarını; tüm ordunun yayılabilmesi için yeterli alana sahip olduğundan Dorylaion Ovası'nı tercih ettiğini belirtir (Anna Kommena, 1996: s. 332-333, 486-487).

Ioannes Kinnamos (1118-1180) Historia: Bizans döneminin 12. yüzyılında hüküm süren Komnenos sülalesinden İmparator II. Ioannes (1118-1143) ve oğlu I. Manuel'in (1143-1180) saltanat dönemlerini ele alan Ioannes Komnenos'un kendi anlatımıyla İmparator II. Ioannes'in (8 Nisan1143) ölümünden kısa süre sonra doğmuştur. Kinnamos'un günümüze ulaşan eseri Manuel'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu II.Aleksios Komnenos (1180-1183) döneminde yazılmıştır. Eser ağırlıklı olarak Manuel dönemini ele almıştır. Bizans'ın sosyal, siyasi ve askerî durumunun yer aldığın yedi kitap-bölüm hâlinden oluşan eserde Eskişehir ile ilgili olarak Dorylaion Kalesi'nin yeniden inşa edilmesine yer verilmiştir (Kinnamos, 2001: s. xıx, xxı, 211; Manaz, 2019: s.7).

Niketas Khoniates (Öl. 1213) Historia: Niketas Khoniates (öl. 1213) Angelos hanedanlığı döneminde (1185-1204) sarayda görev almıştır. Eserinde Manuel Komnenos'un seferleri, siyasi kararları ve antlaşmaları ile imar ve inşa faaliyetlerine yer verilmiştir. Eskişehir ile ilgili olarak İmparatorun Dorylaion ve çevresindeki araziye hakim olduktan sonra kalabalık bir insan grubunu ve çok sayıdaki çeşitli hayvanı oralardan sürüp çıkardığı ve bunun üzerine Türklerin gruplar halinde gelmeye başladıkları belirtilmiştir (Niketas Khoniates, 1995).

Selçuklu Dönemi Kaynakları

El Haravi (Öl. 1215) A lonely wayfarer's guide to pilgrimage: 'Alī ibn Abī Bakr al-Harawī's kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt: Haravi, 542/1147-48 yılında Musul'da dünyaya gelmiş ve 1215 tarihinde vefat etmiştir. Kitâbü'l-İşârât adlı eserinde Bizans İmparatoru Manuel Komnenos döneminde (1143-1180) İstanbul'a gittiğinde İmparator tarafından kabul edildiği ve 567 (1171-72) tarihinde Kudüs, Halîl ve Filistin gibi şehirleri gezdikten sonra, ertesi yıl Askalân Limanı'ndan İskenderiye ve Mısır'a gittiği düşünülmektedir. 1173 yılında Anadolu'ya gelen (İzgi, 1998: s. 221-222). (Öl.1215) Arap Seyyahı El Haravi, Sultanhöyüğü için (Sultan-öyukı?/ eyükı?) adını kullanmıştır. 1173 yılında Anadolu'ya gelen Arap Seyyahı El Haravi'ye (öl. 1215) göre;

Arapça Çevirisi

> "Sultan Veki ?: (El Haravi duymuş olduğu üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik, öñüni önü, öni, eyüğü kelimelerinden birini yazmak istemiş fakat daha sonra hiçbir kaynakta rastlanmayan Sultan veki adını kent adı olarak yazmıştır.) Şaşırtıcı/Mükemmel bir yerdir. Burası için Rumca'da es-Sirma (Terma) denilir. Yine Avgerm (Farsça sıcak su) diye de adlandırılır. Bu yer ülkenin sınırlarında ve kâfirlerin hudutlarında yer alır. Burada harabe tonoz ?/ kemerler vardır ve bunların altında da saflığı, sıcaklığı, tatlılığı ve faydasıyla ülkede eşi benzeri olmayan bir su bulunur. Ülkedeki hastalar buraya giderler. "Kitabü'l- Acâib" de bunun (suyun) özelliğinden ve buranın yılanlarından bahsedeceğiz" (Manaz, 2019: s. 101).

El-Herevî'nin Selçuklu Dönemi'nde Sultan-Höyüğü olarak adlandırdığı bugünkü Eskişehir'in Türkler tarafından kurulmuş bir Selçuklu şehri olduğu anlaşılmaktadır.

Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesi (1272): Sultanönü'nde 261-1271 yılları arasında valilik yapan, Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça ve Moğolca vakfiyesinde Selçuklu şehri için

büyük ve mamur şehir anlamında "Mahruse-i Sultanyügi" ve "Medinetü's-sultaneyüğü" adları kullanılmıştır (Topal, 2011: s. 14, 112-113).

1261 yılında Kırşehir valiliğine atanan ancak bu tarihten önce Sultaneyüğü'nde valilik yaptığı bilinen Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli vakfiyesinde Selçuklu şehri için büyük ve mamur şehir anlamında "Mahruse-i Sultanyügi" ve "Medinetü's-sultaneyüğü" adlarının kullanılmış olması, vakfiyede adı geçen Şeyh Abd Allah el Bedevi'ye nisbet edilen bir zaviye ile harap 17 mescit, Cacaoğlu Nureddin'in yaptırdığı mescit (Alaeddin Camii), han ve içinde bir mescit, yünlü ve ipekli kumaşların satıldığı bir han ve bitişiğinde dükkanlar, Baba Hanı ve ona bitişik han , sekiz dükkan, birkaç odalı menzil, Melik İlyas mülkü, Celal el-Din ve Muhammed mülkü, Muhammed el-Nehas mülkü, Emir Yusuf mirasçılarının mülkü, Kaymaz mirasçılarının mülkü, Abdullah mirasçılarının mülkü ve Emir Ali mülklerinin varlığı (Caca Oğlu Nur el-Din, 1989: s. 3, 5-6, 123, 127-129; Manaz, 2019: s. 8) günümüzde Odunpazarı olarak adlandırılan bölgenin Selçuklu Dönemi'nde kurulan Sultaneyüğü/ Sultanönü şehri olduğunu göstermektedir.

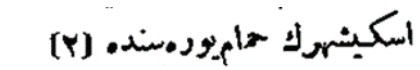
Kemalüddin İbnü'l- Adîm (1192-1262): 1192 yılında Halep'te doğan Kemalüddin İbnü'l- Adîm'in (öl.1262); (Sevim, 1999: s. 478) "Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargah kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyle tanınmıştır. Daha önce bu tepede, insanların gelip sığındığı küçük bir han bulunduğu için, burası Hancık (Funeydik) adıyla bilinirdi. Şimdi hâlâ mevcut olan bu hanı ben, emir Seyfüddin Ali b. Süleyman b. Candar tarafından tamir ettirilmeden önce görmüştüm." (İbnü'l- Adîm, 1982: s. 17) şeklindeki ifadesi Eskişehir'in Sultanönü/Sultanhöyüğü adını almasının bir geleneğin devamını olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Dönemi Kaynakları

İbn-i Batuta'nın (1304-1368) seyahatnamesi: İbn-i Batuta'nın (1304-1368) seyahatnamesi: İbn-i Batuta (1304-1368) seyahatnamesinde İznik'e gittiğinde, Sultan-öyikı Hacı Alaeddin adındaki kişinin yanında kaldığını ve onun ilminden ve misafirperverliğinden çok etkilendiğini belirtmiştir. Ayrıca Kastamonu'da dönemin önde gelen bilginlerinden olduğunu belirttiği Sultan- Öyukı Taceddin ile tanıştığını bildirir (İbn-i Batuta, 2010: s. 431, 439). Böylece kentin bu dönemde Sultan- Öyukı/ Sultan-öyikı adıyla anıldığı görülmektedir.

Ahmedî (Öl. 1413) İskendername: Ahmedî'nin İskendernâme'si dönemin edebiyat ve kültür hayatı hakkında bilgi vermesinin yanı sıra hükümdarlar, devlet yönetimi gibi evrensel konuları ele almıştır. İskender'in hayatının yanı sıra İran, İslâm, Osmanlı tarihleri ve felsefe, tıp, astronomi, siyaset gibi konuların da bulunması eseri zenginleştirmiştir (Ahmedî, 2019: s. 24). Ahmedî, Tevârîh-i Âl-i Osmân bölümüne Osmanoğulları'nın atası Ertuğrul Gazi'yle başlayarak Gündüz Alp, Gök Alp ve Oğuz'dan çok kişiyle gazâ yapmak istedikleri bu nedenle Konya'dan Sultanönü'ne (Sultanöyüğüne) geldikleri, burada zafer kazandıklarını ve Selçuklu sultanın bu çevreyi Ertuğrul'a verdiğini belirtmiştir. Böylece burada da Eskişehir için Sultanönü (Sultanöyüğü) adının kullanıldığı görülmektedir (Ahmedî, 2019: s.153-154).

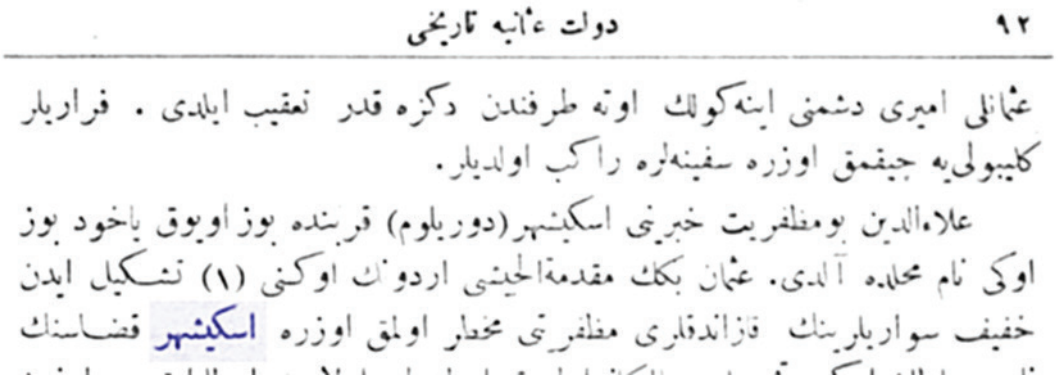
Derviş Ahmed Âşıkî (1393-1484?) Âşıkpaşazâde tarihi: Âşıkpaşazâde (1393?-1484?), adıyla tanınan Derviş Ahmed Âşıkî Âşıkpaşazâde Tarihi adlı eserinde Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişini ve II. Beyazıd Dönemi'ne kadar geçen olayları ele almıştır. Eserde Eskişehir için Sultanöni adını kullanmış, Karacahisar'da yapılan savaş, fetih sonrasında Karacahisar'ın gaziler ve çevreden gelenlerle mamur edilişi, Karacahisar sancağının Osman Gazi'nin oğlu Orhan'a tımar olarak verilişi, Osman Gazi'nin Eskişehir'in hamam yöresinde Pazar kurdurduğu ve Cuma hutbesi Karacahisar'da bayram hutbesinin Eskişehir'de okunduğu açıklanarak şehir için Eski Türkçe harflerle Eskişehir adı yazılmıştır (Şekil 1) (Derviş Ahmed Âşıkî- Âşıkpaşazâde, 2013: s. 11, 61-62).

اسکیشهرك حمام یوره سنده [۲]

Şekil 1. Osmanlı Türkçesi ile (Eskişehir'in hamam yöresinde) (Âşıkpaşazâde, 1913: s. 11).

Mevlânâ Mehmed Neşrî (1288-1485) Neşrî tarihi/Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Sultan II. Bayezid döneminin (1481-1512) tarih yazarlarından olan Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Cihan-Nümâ olarak bilinen eser Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi adıyla da yayınlanmıştır. Eserde sultanlar ve sultanların tahta çıkışları, fetihleri, imar faaliyetleri ve dönemin kentsel gelişimleri hakkında bilgiler bulunmaktadır (Mehmed Neşri, 2011: s. 44-

53¸ Manaz, 2019: s. 115-116). Eserde; "Osman Gazi dahi Sultan Alâ üd-Dîn zamanında eğerçi nev'â istiklâl bulmışdı; lâkin edebe ri'âyetidüben, hutbeyi ve sikkeyi yine Sultan Alû üd-Dîn adına kılmışdı." sözleriyle Osman Gazi'nin Sultan Alaaddin adına hutbe okutarak para bastırdığı daha sonra Zikr-i kanun-ı Osmanî başlığı altında "Çünki hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olub kadı ve su-başı dikildi." şeklindeki açıklamayla siyasi ve askerî varlığını gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca Osman Bey'in Oğlu Orhan Beyi Karaca-Hisar sancağına atadığını belirtmiş (Mehmed Neşrî, 1949: s. 109-113; Manaz, 2019: s. 115) ve eski Türkçe harflerle Eskişehir adı yazılmıştır (Şekil 2) (Mehmed Neşrî, 1914: s. 92).

٩٢ دولت عثمانیه تاریخی

عثمانلی امیری دشمنی اینه‌کولك اوته طرفندن دکزه قدر تعقیب ایلدی . فراریلر کلیبولی‌یه جیقمق اوزره سفینه‌لره راکب اولدیلر.

علاءالدین بومظفریت خبرینی اسکیشهر (دوریلوم) قربنده بوز اویوق یاخود بوز اوکی نام محلده آلدی. عثمان بکك مقدمةالجیشی اردوك اوکنی (۱) تشکیل ایدن خفیف سواریلرینك قزاندقلری مظفریتی مخطر اولمق اوزره اسکیشهر قضاسنك

Şekil 2. Osmanlı Türkçesi ile Eskişehir yazılışı (Mehmed Neşrî (1914). Devlet-i Osmaniye tarihi (1330)

Oruç Bey (1481-1512) Osmanlı tarihi: Edirneli olan Oruç Bey, Sultan II. Bayezid devri (1481-1512) tarih yazarıdır. Doğum ve ölüm tarihi belli olmayan Oruç Bey'in eserini bitirdiği 1502 yılından kısa bir süre sonra ölmüş olabileceği düşünülmektedir. Oruç Bey'in, Osmanlı Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman) adlı 1288-1502 yıllarını içeren eserinde Anadolu, Rumeli, Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi'ndeki fetihler, siyasi olaylar, sel, deprem gibi doğal afetler, yangın, salgın, gibi olaylar ve Karacahisar'dan bahsedilmiştir. Karacahisar alınınca ilk cuma namazının burada kıldırıldığı ve ilk hutbenin Osman Gazi adına 689/1290-1291 tarihinde Tursun Fakı tarafından yine burada okunduğu, tımar sistemine yönelik ilk uygulamanın da burada gerçekleştirildiği, Osman Gazi 'nin Karacahisar Sancağı'nı oğlu Orhan'a subaşılığını yeğeni Gündüz Alp'e verdiği belirtilmiştir (Oruç Bey, 2009: s. 15-16).

Kemalpaşazade -İbn Kemal (Öl. 1534) tevarih-i Al-i Osman: Sultan II. Bayezid'in emriyle Osmanlı Tarihini yazan Kemalpaşazade -İbn Kemal (ölümü 1534) Tevarih-i Al-i Osman III. Defterinde, "Hazret-i Hudavendigar-ı Gaza evc-i asman-ı saltanata uruc idüp kus-ı hurucı çaldugını, a'da-yı bed-rayun sur-ı şevketini bozup Engürü vilayetini ve Sultan-öni nahiyetini aldugunu beyan eyler." Ayrıca Beyt-i Farisi başlığı altındaki yazısında, "…… Afat-ı sükkan-ı zeminden emin olup ahat-ı ebna-yı zamandan eman buldı. Şehriyar-ı kam-kar leşker-i kişversitanla oradan salim ü ganim dönüp Sultan-öyüği'ne geldi." (İbn Kemal, 2014: s. 8, 10) Engürü vilayeti ve Sultan-öni nahiyesi ve Sultan-öyüği adlarını kullanmıştır.

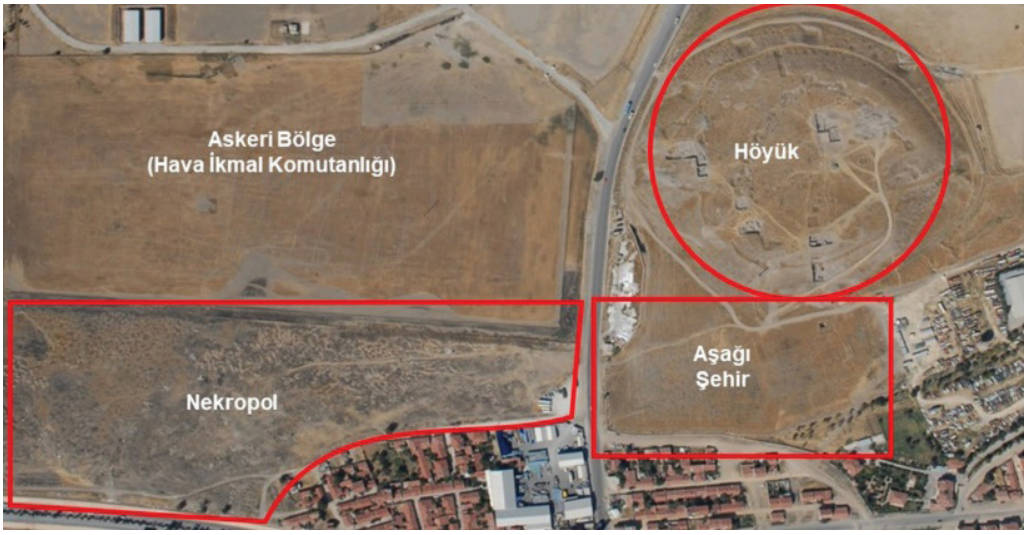
Katip Çelebi (1609-1657) Cihannümâ: 1609 yılında İstanbul'da doğan Katip Çelebi 6 Ekim 1657 yılında vefat etmiştir. Katip Çelebi'nin, Cihannümâ adlı eseri, batılı kaynaklara başvurularak hazırlanmış 17. yüzyılın önemli coğrafya ve tarihî coğrafya kitabıdır. Cihannümâ , kendisinden sonra yazılmış bu tür kitaplara öncülük etmiştir. Katip Çelebi, bir bölgeyi idare merkezlerinin sınırları, kazaları, coğrafi durumu ve mimari özellikleriyle tasvir etmiş ve 17. yüzyıla ait önemli bilgiler vermiştir. Eserde Sultanönü Livası başlığı altındaki Eskişehir ile ilgili bölümde, "Hududu: Doğu ve güneyinde Karahisar-ı Sahip, batı ve kuzeyinde Hüdavendigar yer alır. Kazaları: Eskişehir, İnönü diğer adıyla Bozüyük, Bilecik, Seyidgazi, Karacaşehir, Kalecik-i Sultanönü ve Akbıyıktır." açıklamasıyla bölgenin sınırlarını belirlemiştir. 17. yüzyıla ait bu esere göre, "Sultanönü Sancağı'nın baş şehri olan Eskişehir, geniş bir ova üzerinde kurulmuş bir kasaba ve kazadır." şeklinde kentin sınırları, camileri ve kontları hakkında bilgi vermiştir (Katip Çelebi, 2010: s. 725-726, 738, 741, 759).

Evliya Çelebi (17. yüzyıl) seyahatnamesi: Eskişehir isminin nasıl verildiğini açıklayan en erken kaynak 17. yüzyıl seyyahı olan ait Evliya Çelebi'den gelmektedir. Evliya Çelebi, kent eski ve yorgun göründüğü için Eskişehir adını almıştır, açıklamasını yaparak kent hakkında bilgi vermiştir (Evliya Çelebi, 1969: s. 53). Evliya Çelebi, Eskişehir'de 17 mahalle, 800 dükkanlı çarşı, 7 han, 70 çocuk mektebi ile ılıcaların bulunduğundan bahsetmiş ve asıl mahallelerinin şehrin güneyindeki yamaçta olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2012: s. 11).

Eskişehir Yerleşim Tarihi

Şarhöyük (Dorilaion)

Eskişehir İç Anadolu bölgesinde Bilecik, Kütahya, Afyon, Konya, Ankara ve Bolu illeri ile çevrili kent merkezinden Porsuk Çayı'nın geçtiği bir şehirdir. Arap kaynaklarında Darauliya, Adruliya ve Drusilya (Sivas, 2002: s. 88) Duruliya, Druliya, Düriliya (Tokmakçıoğlu, 2011: s. 98) olarak geçen günümüzde Şarhöyük (Şar: Şehir /Farsça) adıyla bilinen yerleşim alanıdır. Dorylaion/Şarhöyük Odunpazarı yerleşiminin kuzeydoğusunda 17 metre yüksekliğinde, 450 metre çapında bir höyüktür. Yapılan çalışmalar bu bölgede Tunç Devri'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar sürekli bir yerleşim olduğunu göstermektedir (Manaz, 2019, 79) (Şekil 3).

Şekil 3. Şarhöyük (Dorilaion) https://arkeoloji.anadolu.edu.tr/sarhoyukdorylaio (03. 10. 2025)

M.Ö. 64-63 yıllarında Amasya'da doğan coğrafyacısı Strabon, Dorylaion'u Aizanoi, Nakolia, Kotiaeon, Midaeion ile birlikte Küçük Frigya'nın (Phrygia Epiktetos) kentlerinden olduğunu belirtmiştir (Strabon, 1987: s. 61). Bölge antik kaynaklarda kaplıcaları ile ünlü, ticaret ile zenginleşen Frigya (Phrygia) şehri olarak geçmektedir. Şehrin kurucusu sikkelerden elde edilen bilgiye göre efsanevi kahraman Eretrialı Doryleos olarak bilinmektedir (Sivas, 2002: s. 88; İznik, 2005: s. 373). Ayrıca Şarhöyük'te bulunan iki mermer heykel kaidesinden M.S. 2. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına tarihlenen, daha sonra Eskişehir sıcak sular mevkiinde Hacı Mahmut Bey Hanı'nın avlusuna taşınan ve şu an kayıp olan kaide üzerindeki yazıtlar, Dorylaion kentinin kurucusunu Eretrialı Dorylaos olarak vermektedir. M.S. 212-250 olarak tarihlenen ve şu an kaybolan ikinci heykel kaidesinin ön yüzündeki 15 satırlık yazıtta yeni kent kurucusu olarak Akamantios adı verilmiştir. Bu yazıtlar, Eretrialı Dorylaos ile birlikte kentin adına Akamas adının da ilave edildiğini göstermiştir. Dobruca'da bulunan M.S. 233 yılına tarihli bir Roma askerine ait terhis tezkeresinde Attikos isimli askerin "Akamantia Doryleaum"lu olduğu yazmıştır. Roma imparatoru III. Gordianus dönemine ait Dorylaion kent sikkelerinden birinin arka yüzünde yer alan iki erkek figürünün de Dorylaos ile Akamas olduğu düşünülmektedir (Manaz, 2019: s. 69; Kavlakoğlu, 2005: s. 12-33).

Tarih öncesi dönemde Şarhöyük: Şarhöyük bölgesinde 1989 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Anadolu Üniversitesi işbirliği ile arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. 1989-2003 yılları arasında, Prof. Dr. A. Muhibbe Darga'nın başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Yapılan çalışmalarda bu bölgede Kalkolitik dönemden Osmanlı dönemine kadar sürekli bir yerleşimin olduğu gösterilmiştir (Sivas, 2002: s. 88). Şarhöyük'te Tunç Çağı'na tarihlenen kemik deliciler, çakmaktaşı delgiler (silex) ve seramik parçaları ele geçirilmiştir (Kavlakoğlu, 2005: s. 191,192). 2000 yılındaki çalışmalarda kırmızı astarlı bir ana tanrıça figürü bulunmuştur. Bu figürün baş ve bacakları kırıktır. En yakın benzerleri Demircihöyük'ün Tunç Çağı tabakasında ele geçirilmiştir (Darga & Sivas, 2002: s. 210, 211).

Hitit döneminde Şarhöyük: Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait detaylı bilgiler Şarhöyük kazılarından elde edilmiştir. Höyüğün güney yamacındaki kazılarda taş bir teraslama duvarının içinde taş temelli, kerpiç duvarlı mekânlar ahşap dikmelerle taşınan sundurmalı, açık alanlarda fırın ve ocaklar tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bol miktarda çanak çömlek, tunçtan yapılmış bilezik, iğne, pişmiş topraktan mühür baskılar dokuma tezgahı

ağırlıkları ve ağırşakları, geyik boynuzundan yapılmış çekiç ve deri tabaklamada kullanılan küçük aletler bulunmuştur (Sivas, 2002: s. 104). Bölgede toplu bir hâlde dericilik ve bakır işçiliği işlerinde kullanılan geyik boynuzundan üretilmiş alet sapları ve baltalar da ortaya çıkarılmıştır (Darga, 1994: s. 483- 487).

Frig döneminde Şarhöyük: 1993 kazı sezonunda Frig yerleşmesini kanıtlayan mimari kalıntılar tespit edilmiş, duvar kalıntılarında yapı malzemesi olarak kalker taşı ve kerpicin kullanıldığı anlaşılmıştır. Duvarlarda kullanılan çamur sıva, çevredeki diğer Frig yerleşmesinde de görülmüştür. Konut duvarlarının tek taş sırasında 30-40cm genişliğinde, teraslama duvarlarının taş sırasında 50-80cm genişliğinde taşlar tespit edilmiştir (Darga & Sivas, 2001: s. 52). Şarhöyük'ün özellikle batısında yüzey buluntusu olarak koyu gri renkte, açkılı Orta Frig Dönemi'ne ait (MÖ 550-350) pithos, yonca ağızlı testi ve omurgalı çanaklara ait kenar parçaları bulunmuş, kazı sondajları ile Frig Dönemi'ne ait konutlar tespit edilmiştir. Kuzeydeki basamaklı açmanın üçüncü ve dördüncü basamaklarında bir Frig konutun avlusu ortaya çıkarılmış, avlunun doğusunda işlik, çatıyı tutan ağaç direklerin yuvaları, tandır (?) ve kirli sular için kazılmış çukur, tespit edilmiştir. Batıda, Frig evinin avlu döşemesinin ortaya çıkarılması ve basamaklı açmanın 3. ve 4. basamağı içinden çıkarılan seramikler Şarhöyük'ün kuzey kesiminde Orta Frig yerleşiminin bulunduğunu göstermiştir. (Darga, 1994: s. 486). Mimari kalıntılar dışında bu alanda demir bıçak ve çeşitli demir objeler, tunç taşçı aleti, perçinli tunç kulp, pişmiş toprak kandil, çok sayıda tezgah ağırlığı, ağırşak, cam boncuklar, ortası delinmiş aşık kemikleri, gri renkli kaba mutfak kaplarına ait Geç Frig ve Helenistik Döneme ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Darga & Sivas, 2001: s. 52-53).

Lidya ve Pers dönemlerinde Şarhöyük: Lidyalılar MÖ 670 yılından sonra bölgeye hâkim olmuştur. Frigler MÖ 590'dan Lidya Krallığı'nın yıkıldığı MÖ 547-546 tarihine kadar Lidya Krallığı'na tabi olarak bölgedeki varlıklarını sürdürmüşlerdir (Sönmez, 1984: s. 13). Lidya Krallığı'nın yıkılışından sonra bölge Pers egemenliği altına girmiştir (Sivas, 2002: s. 108-128). Batı Anadolu'nun Perslerin egemenliği altına girdiği MÖ 546 tarihinden itibaren yaklaşık 200 yıl süren dönemde Efes ve Manisa-Salihli yakınlarındaki Sart'tan başlayarak İran'ın Susa kentine kadar uzanan Kral Yolu'nun bir kısmı bugünkü Eskişehir il sınırları içinde bulunan Ballıhisar'dan ve Sakarya Irmağı'ndan geçmekteydi (Sivas, 2002: s. 126). Persler Ege, Akdeniz ve Karadeniz kontrol merkezleri oluşturduktan sonra batıyı ele geçirmek istediklerinden Boğaziçi ile Marmara arasındaki yol önem kazanmıştır (İznik, 2005: s. 370; Sönmez, 1984: s. 13). Bu yolun, Perslerin batı Anadolu'daki Hellespontos Satraplığı'nın başkenti günümüzde Balıkesir ilinin Bandırma ilçesine bağlı Ergili'nin yerleşim alanında bulunan o dönemdeki adıyla Dascyleum-Dascylium ismiyle tanınan yerleşimden geçmesi Pers döneminde Eskişehir bölgesinin de geçiş bölgesi olduğunu göstermektedir. (İznik, 2005: s. 370).

Eski Yunan (Grek) ve Helenistik dönemlerde Şarhöyük: Şarhöyük'te 1989 yılından itibaren yürütülen kazı çalışmalarında Eski Yunan (Grek) dönemine ait herhangi mimari kalıntıya rastlanmamış buna karşın özellikle siyah firnisli seramikler, tek ve çift kulplu seramikler, kaseler ve balık tabakları bulunmuş, kapların dekorasyonunda daha çok damga tarzında bezeme ve palmet benzeri motiflerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Seramiklerde kiremit, deve tüyü ve gri renkli hamurların kullanıldığı, firnislerin koyu siyahtan parlak griye kadar değiştiği görülmüştür (Kavlakoğlu, 2005: s. 185-186). Şarhöyük kazılarında elde edilen Thasos damgalı amfora kulpları, şarap ihracatı ile tanınan Taşoz (Thasos) Adası ile Şarhöyük'teki Helenistik dönem yerleşimi Dorylaion arasında şarap ticaretinin varlığını düşündürmüştür. (İznik, 2005: s. 370-371). Şarhöyük'te 1989-1992 yılları arasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında Helenistik Dönem'e ait mimarlık buluntuları ortaya çıkmasa da 2000 yılında bir yapıya ait taş temelin güneydoğu köşesi ortaya çıkarılmıştır. Temel orta ve küçük boy taşlardan yan yana ve üst üste 4 taş sırası olarak bulunmuştur (Kavlakoğlu, 2005: s. 182, 183). 2000 yılı kazılarında kerpiç bloklarla oluşturulmuş bir işlik(?) ve kerpiç bloklarla yapılmış, dikdörtgen tabanlı fırın bulunmuştur (Darga & Sivas, 2002: s. 210-211). 2015 yılı araştırmaları sonrasına III. Helenistik kültür katında taş temelli kerpiç duvarlı evler, evlerin aralarında açık avlular, bazen dar depo alanlarının olduğu bir mahallenin ortaya çıkarılması (Darga & Sivas, 2002: s. 210-211) bölgede Helenistik dönem yerleşimini desteklemiştir.

Roma döneminde Şarhöyük: Radet, Eskişehir'in bugünkü sınırları içinde bulunan Yunanca Dorylaion yerleşimi Latince Dorylaeum, günümüzde Şarhöyük adıyla anılan yerleşim alanının yerini tespit etmiş olduğu günümüzde mevcut olmayan iki devşirme malzeme üzerindeki yazıtlara dayanarak Dorylaion şehrinin Şarhöyük'te bulunduğunu belirtmektedir. Radet, Şarhöyük'te bulduğu ve şehrin agorasına ait olduğunu ileri sürdüğü bir heykel kaidesinin yazıtında geçen Dorylaos adı dolayısıyla Dorylaos'un Thésée'nin oğlu Akamas ile ilişkili olduğunu, Şarhöyük'ten getirilerek Eskişehir sıcak sular mevkiinde bulunan Hacı Mahmut Bey

Hanı'nın avlusunda devşirme olarak kullanıldığını belirttiği bir diğer heykel kaidesinde şehrin kurucusu olarak Eretrialı Dorylaos adının yer almasının Akamas ile ilişkilendirilen Dorylaion şehrinin Şarhöyük'te bulunduğunu gösterdiğini bildirmektedir. Vaktiyle Mahmut Bey Hanı'nda bulunurken günümüzde kaybolan, 2. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başlarına tarihlenen bu heykel kaidesinde "Uğurlu olsun. Eretrialı kurucu Dorylaos. Dikilmesiyle (heykelin) birinci arkhon ve stephanephoros Stratonikianos Timaios ve ikinci arkhon Cornelius oğlu Cornelianus ilgilendi." açıklaması şehrin kurucusunun Dorylaos olduğunu göstermektedir (Manaz, 2019: s. 69-70).

Arkeolojik kazılarda Şarhöyük'ün Roma Dönemi'ne ait katmanından mimari buluntular, odalara ait bölümler, fırınlar, mezarlar, sikkeler ve seramik parçaları ele geçirilmiştir (Darga, 1994: s. 483-385; Kavlakoğlu, 2005: s. 179-181). Yapılan kazı çalışmalarında mimari olarak taş temel üzerine kerpiçten örülmüş bir odanın köşesi ve bir fırın ortaya çıkartılmıştır. Şarhöyük kazılarında Roma Dönemi'ne tarihlenen Antik Dorylaion kentinde küçük buluntular arasında, yüzü tahrip olmuş alçıdan yapılmış bir erkek büstü, kandiller, kandil gövde parçaları, kandil fitillikleri, kandil kulpları ve kandil dipleri tespit edilmiş, Roma Dönemi'ne ait ikisi tanımlanabilen bronz sikkeler bulunmuştur (Darga, 1994: s. 483-385; Kavlakoğlu, 2005: s. 179-181). Roma Dönemi Dorylaeum sikkelerinin basım tarihleri Vespasian Dönemi'nden (MS. I. yüzyıl ikinci yarısı) başlayıp, II. Philippus'a (III. yüzyıl ortaları) kadar takip edilebilmekte, Roma eyaletlerinde sadece bronz sikke basılabildiği için Dorylaeum sikkeleri de bronz basılmıştır (İznik, 2005: s. 373). Eskişehir kent merkezinde Roma Dönemi'nden sıcak sular bölgesi ile bu bölgenin Şarhöyük ile bağlantısını sağlayan iki kemer gözlü taş Roma Köprüsü'nün günümüzde sadece ayak kısmının bir bölümü kalmıştır.

Bizans döneminde Şarhöyük: Dorylaion adı, İmparator Konstantinos başkanlığında 325 yılında gerçekleştirilen İznik Konsili'ne katılan kent piskoposu Athenodoros'un adı ile birlikte o dönemin Bizans kaynaklarında bir kent adı olarak yer almış; 448'de dinî meclise, 451'de Kadıköy Konsili'ne, 553, 692, 869/70 ve 879 yıllarında gerçekleştirilen konsillere bu kentin piskoposları katılmış, Dorylaion 10. ve 11. yüzyıl piskoposluk kayıtlarına yardımcı piskoposluk merkezi olarak kaydedilmiştir (Kinnamos, 2001: s. 51-60).

Dorylaion, 6. yüzyılda Saray Muhafızları (Scholae) askerî birliğinin kuzeybatı Anadolu'da bulunan yedi yerinden biridir (Kinnamos, 2001: s. 33-34). 562 yılında İmparator I. Iustinianos'un buradaki birliği Trakya'ya nakletmesine rağmen Dorylaion, askerî açıdan önemini korumayı sürdürmüş, 11. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul'dan doğu sınırına giden imparatorluk ordularının geçtiği bir karargah kenti olarak, günümüzde Mekece Köyü'nden (Melangia) sonra doğuya doğru yönelen sefer güzergahının ikinci sıradaki durağı olmuştur (Demirkent, 2001: s. 51-54).

Ioannes Kinnamos'un Historia'sında (1118-1176) Bizans dönemi şehri oldukça varlıklı ve güzel bir yer olarak tanımlanır. Kinnamos, Şarhöyük'ü (Dorylaion) Anadolu'nun en büyük ve önemli kentlerinden biri olarak tanımlar ve görünüşü güzel suyu tatlı ve ne kadar balık tutulursa tutulsun bitmeyen lezzetli balıkları olan bir nehrin şehrin ortasından geçtiğini açıklamıştır. Ayrıca bir zamanlar burada Caesar Melissenus tarafından göz kamaştırıcı binalar yaptırıldığı, nüfusu kalabalık olan bu yerde doğal sıcak sular, revaklar ve hamamların var olduğunu açıkladıktan sonra Türkler'in şehri yıktığını ve eski ihtişamlı görünüşünün kalmadığını belirtir (Kinnamos, 2001: s. 211). Ancak Eskişehir ovasının askerî geçiş güzergahı üzerinde su ve hayvanlar için yiyecek sağlanabilecek bir yer olduğu; askerin konaklama yeri olarak kullanılageldiği İmparator I. Anna Komnena'nın Aleksiad adlı eserinden öğrenilmektedir. Bizans ordusunun dinlenmek ve eğitim için Dorylaion Ovası'nda konakladıklarını: "Dorylaion Ovasına (Eskişehir Ovasına) geldiler. Bu ovayı, tüm ordusunu yaymak için yeterince geniş sayarak -çünkü orada birliklerine bir törensel geçit yaptırmak ve onların savaş gücünü tam olarak anlamak istiyordu-, askerlerini, zaten hep eğitimini yaptırıp durduğu üzere, (yeni) savaş düzeninde, uygulama biçiminde, dizmek için, bu fırsatı kaçırmadı; o savaş düzeni dizilişinin kurallarını, o dizilişi tasarlarken sık sık kağıtlara yazıyordu; gerçekten Ailianos'un Taktika adlı yapıtının cahili değildi; böylece, o ovada konakladı." (Anna Kommena, 1996: s. 487) sözleriyle açıklamıştır.

Bizans kaynakları, 11. yüzyıldan sonra harap olan Antik Dorylaion kentinin akropolisinin bugünkü Şarhöyük'te bulunduğu, ancak şehrin sıcak sular mevkii ve çarşı bölgesini de içine alacak şekilde ovaya yayıldığını, Khoniates'in tanıklığı ve Cinnamos'un kent tasviri Antik Dorylaion'un, akropolisi Şarhöyük'te bulunan bir kent olarak bugünkü Eskişehir'in sıcak sularının bulunduğu çarşı bölgesini de kapsadığını göstermektedir.

Anadolu Selçuklu döneminde Şarhöyük: Selçuklular, Dorylaionu ilk kez 1074 tarihinde ikinci kez 1180-1182 yılı civarında olmak üzere iki kez Bizans'ın elinden almıştır (Kinnamos, 2001: s. 33-34; Demirkent, 2001: s. 211). I. Haçlı Seferi başlayınca 1097'de yapılan savaşta Selçuklular yenilip Menderes Irmağı'nı takiple geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Kinnamos, 2001: s. 33- 34, 211-213, 140- 141; Tunçdilek, 1953: s. 304-306). I. Haçlı Seferi'nin doğurduğu sonuçlardan biri olarak Selçuklular, 1075'ten beri başkenti olan İznik'i kaybetmeden önce Dorylaion ve çevresinde yer tutan Türk güçleri de buralardan çekilmişlerse de bölge tamamen kaybedilmediği için sonra bölgedeki Türk nüfusu tekrar artmıştır (Doğancı, 2013: s. 169).

1160 tarihinde doğrudan Türkmenlere karşı harekete geçen İmparator Manuel'in, Eskişehir yakınlarında geceleri düşmana baskın yapan gündüzleri çekilen Türkmen baskınları karşısında ağır kayıplar vererek İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmasından faydalanan Türkmenler, Isparta ve Denizli bölgelerine kadar akınlarda bulunmuş, İmparator Manuel de Suriye'deki Franklardan yardım istemiş, ayrıca Danişmendli hükümdarı Yağıbasan ve Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah ile ittifak yaparak Sultan II. Kılıç Arslan'a karşı Bizans cephesinde toplanan bir güç oluşturmuştur. Bu ittifakın kurulmasının ardından Danişmendli Yağıbasan'a yenilen Sultan II. Kılıç Arslan, 1162 tarihinde söz konusu ittifakı bozmak amacıyla İstanbul'a gitmiş ve İmparator Manuel tarafından büyük bir merasimle karşılanarak çok iyi ağırlanmıştır (Turan, 2010: s. 200-201). İmparator Manuel'den fazla miktarda para yardımı ve yardım alan Sultan II. Kılıç Arslan imparatorun dostları ile dost, düşmanları ile düşman olacağını, Bizans'tan aldığı bazı şehir ve kasabaları geri vereceğini ve Türkmen akınlarına mani olacağını taahhüt ettiği bir anlaşma imzalayarak İstanbul'dan ayrılmış ve 1163 yılında Danişmendli hükümdarı Yağıbasan üzerine yürümüştür. Yağıbasan mukavemet etmek üzere çekildiği Çankırı'da 4 Ağustos 1164'de vefatı sonrası doğu fetihlerini arttıran Sultan II. Kılıç Arslan 1175 yılında Danişmend şehirlerini fethetmiştir (Turan, 2010: s. 202-205; Manaz, 2019: s. 53). II. Kılıç Arslan doğuya, İmparator Manuel'in Balkanlara yönelik harekatlarla ilgilendikleri 1162-1175 yılları arasında Selçuklu-Bizans ilişkileri 1162'de yapılan anlaşmaya uygun olarak dostluk içinde sürmüşse de Eskişehir bölgesinde sayıları zamanla 100.000'i aşan Türkmenlerin Selçuklulardan bağımsız olarak çevreye yönelik akınlarını, Denizli, Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar genişletmeleri, yurt ve otlak bulmak amacıyla Bizans şehir ve köylerini işgal etmeleri üzerine Balkanlardan dönen İmparator Manuel, 1175 yılında Türkmen istilalarını durdurmak amacıyla bir yandan Türkmenler üzerine kuvvet göndermiş diğer yandan da Türkmenlerin yıktığı Eskişehir tahkimatını yaptırmıştır (Turan, 2010: s. 205-206). Bizanslılarla Selçuklular arasında yapılan barış anlaşması bozulunca 1175'te sınırdaki kaleleri tahkime başlayan Bizans İmparatoru Manuel, 1176'da İstanbul'dan hareket ederek sırasıyla Dazkırı, Dinar ve Homa'ya ulaşmış ve ilerlemeye devam ederek Kumdanlı (Myrikokefalon) denilen sarp ve dar geçide girmiş, geçidin çıkışında Sultan II. Kılıç Arslan'ın kurduğu pusuya düşerek yenilmiş ve barış yaparak İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu yeni anlaşmaya göre, Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans İmparatoru Manuel'den içlerinde 1175 tarihinde yaptırdığı Dorylaion Kalesi'nin de bulunduğu birçok kalenin yıkılmasını istemiş, İmparator'un Gümüşsu (Sublaion) Kalesi dışında hiç bir kaleyi yıkmaması üzerine Sandıklı ve Dinar havalisinde bulunan uçbeyi Emir Sungur, Dazkırı, Denizli ve Çivril taraflarına akın yapmakla görevlendirilmiş, bu akınların sonucunda Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar havalisi kesin surette Selçuklu hakimiyetine girmiştir (Küpeli, 2001: s.125,126). 1176 zaferinden sonra Türk ilerleyişini ve sınırlara yığılan Türkmen baskısını durdurmak mümkün olmamış, İmparator Manuel'in 1180'de ölümünden sonra II. Kılıç Arslan yeni bir harekatla 1182 yılı civarında Uluborlu civarındaki kaleleri ve Kütahya'yı fethetmiş; Niketas'a göre, bu tarihte Kütahya ve Eskişehir (Dorylaion) Selçuklu hakimiyetine girmiştir (Turan, 2010: s. 214).

Ioannes Kinnamos'un Historia'sında (1118-1176) Bizans dönemi varlıklı şehrinin yıkıldığı vurgulanır. Linder ise 1175 yılında İmparator I. Manuel'in Antik Dorylaion kentinin biraz daha ötesinde kenti yeniden kurduğunu, bu kentin öncekinden daha küçük olduğunu ve akropolisinin duvarlarla çevrili olduğunu, yapım çalışmaları sırasında çevredeki tepeleri tutan Türkler'in Bizanslıları taciz ettiklerini bildirmesi Türklerin de hâlâ bölgede olduklarını göstermektedir (Linder, 2008: s. 69-70).

Osmanlı döneminde Şarhöyük: Bugünkü Şarhöyük kelimesinin ilk kez ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak tespit edilemediyse de Yıldırım Bayezid Han'ın evkaf defteri no:541, v.21b. kaydında Yıldırım Bayezid'in (1389-1403) Eskişehir'deki vakıf ve köyleri tanımlanırken "Karye-i Şehr-öyüği tabı-im" tanımı ile başlayan cümlede "Şehr-öyüği" kelimesinin geçmesi ve yine bu belgede 1575 yılında Yıldırım Han Mescidi imamının Mehmed Çelebi Veledi Mehmed olduğu yazılmış (Erdoğan, 2015: s. 425; Manaz, 2019: s. 143-144) olması Şarhöyük adının ilk olarak Şehr-öyüği şeklinde Yıldırım Bayezid (1389-1403) döneminde kullanıldığını

göstermektedir. Günümüzde Şarhöyük'te bulunduğu tespit edilen Yıldırım Bayezid Devri'ne ait Han Mescidi adıyla anılan bu mescid yapısından bir iz yoktur.

Karacahisar ve Karacaşehir

Karacahisar kalesi, Porsuk Çayı'nın (Thybris /Tembris) kenarında yükselen ve 1010 m.ye ulaşan bir platonun üzerinde kurulmuştur. Yaklaşık olarak 200 x 300 metre alan kaplamaktadır (Doğru, 2001: s. 105). Karacahisar Kalesi, Antik Çağ ve Bizans Dönemi'nde Dorylaion kentinin sınırları içerisinde yer almıştır (Yılmazyaşar, Uzun, & Zafer, 2024: s. 237). Selçuklu Dönemi'nde Türk toprakları ile Bizans toprakları arasında sınır bölgesinde bulunan dik yamaçlı Karacahisar Kalesi'nin kuzey eteğinde bulunan Karacaşehir yerleşimi bugün Eskişehir kent merkezinin 6 km batısında yer alan, mahalle statüsündeki bir köydür (Ayhaner, 1973: s. 92).

Karacahisar Kalesi'nin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı hatta Bizans Dönemi'indeki adı henüz tespit edilememiştir. Karacahisar adı, kalenin bulunduğu tepede yaygın olarak bulunan ve inşasında kullanılan koyu renkli taşlardan dolayı Türk Dönemi'nde verilmiştir (Altınsapan & Palalı, 2018: s. 7).

Bizans Dönemi'nde Anadolu'ya yapılan Arap akınlarını önceden görerek savunmaya geçebilmek için stratejik noktalara, küçük kale ve kuleler inşa edilerek ateş ve dumanla haberleşme ağı oluşturulmuştur. Bu haberleşme ağının en önemli kolu, Tarsus'tan Kapadokya bölgesindeki Hasan Dağ'a buradan Tuz Gölü'nün batısına, Phrygia'da da Dorylaion'a ulaşmaktaydı. Bu mesaj noktaları haberleri Marmara Bölgesi'ndeki istasyonlarla bağlantı kurarak İstanbul'a iletmiştir. Günümüzde de hem Ankara hem İstanbul yolunu kontrol edebilen konumuyla dikkat çeken Karacahisar Kalesi'nin, Bizans Dönemi'nde önemli bir stratejik mevkiye sahip olduğu (Altınsapan & Palalı, 2018: s. 7) ve Türk akınlarına karşı savunma yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Doğru, İnalçık & Parman, vd. 1999: s. 6).

IV. Haçlı seferi sırasında Latinlerin 1204 yılında İstanbul'u istilasıyla Bizans İmparatorluğu gücünü kaybetmiş, İznik'te Laskarisler Devleti kurulmuş, bu olaylardan sonra güçlenmeye başlayan Bizans tekfurlarının başta gelenleri arasında Karacahisar tekfuru da yer almış, Karacahisar tekfurunun liderliğinde uç bölgelerin tekfurları Osman Bey'e karşı birlik (1286) oluşturmuşlarsa da Osman Bey, 1288 yılında kaleyi kuşatarak almıştır (Doğru, İnalcık, Parman, vd. 1999: s. 6-7). Osman Gazi (öl. 1326) Karacahisar'ı alarak askerî ve siyasi düzenlemeler yaptıktan ve Bursa-İnegöl'ü de aldıktan sonra en uç sayılabilecek Yenişehir'i kendisine üs seçmiştir. Burası İznik'e yakınlığı nedeniyle oldukça stratejik bir yerdir (Karasu, Sakarya & Berber, 2010: s. 106).

16. yüzyıla ait 438 nolu muhasebe defterinde Nahiye-i Karacaşehir; "Eskişehir kazasına dâhildir. Nefs-i Karacaşehir Bazarı durur. Şimdi fevt olan merhum Mustafa Paşa'nın imreti ve camisi vardır. Kasabadır der tasarrufu-ı Kasım Beğ bin Şehsuvar Beğ zül-kadri. Hane 81, ehli berat: 17, muhassıl 1, camaat-ı Ermeniyan-ı Karaca-şehir hane 30" (Erdoğan, 2015: s. 485) şeklinde bir yerleşim yeri olduğu tanımlanmıştır.

Eskişehir Adında Yer Alan Eski Kelimesinin Kaynağı

Türk yerleşimlerine yeni adlar verilirken Orta Asya'daki geleneklerine uygun olarak genellikle Türkçe isimler verilmeye çalışılmıştır (Pilancı, 2004: s. 249). Ancak bazen feth edilen eski şehirlerin adları Türkçeleştirilerek de kullanılmıştır. Örneğin Iconium (Konya), Ameseia (Amasya), Ancyra (Ankara), Antiokheia (Antakya), Caesserea (Kayseri), Gangra (Çankırı), Kotiaeion (Kütahya), Melitene (Malatya), Neocaesarea (Niksar), Sebastea (Sivas), Trebizond (Trabzon) (Cahen, 2022: s. 24, 26, 31, 170; Pilancı, 2004: s. 249) gibi şehirler bu gruptandır. Bu durum Türkler bu şehirleri feth etmeden önceki uygarlıkların bu şehirde izleri olduğunu ve bu isimlerle anıldıklarını göstermektedir. Ancak Eskişehir'in eski adının Dorylaion olması belirtilen gerekçelerle şehrin Eskişehir adına evrilmesine imkân vermemektedir. Çünkü Odunpazarı'nda Selçuklu döneminde kurulan Sultanönü (Odunpazarı) şehrinin çevresinde herhangi bir antik dönem kalıntısı yer almamakta Dorylaion diye adlandırılan yerleşim ise Odunpazarı'na (Sultanönü) günümüzde trafiğe açık yol hattının Google Earth haritası üzerinden yapılan ölçümde 4 km. (2.49 mil.) uzakta bulunmaktadır. Ayrıca Karacaşehir Şarhöyük arası 10,64 km, (6,61 mil.) ve Karacaşehir-Odunpazarı/Akcamii 7, 49 km, (4,65 mil.) mesafededir (Şekil 4).

Şekil 4. Karacaşehir - Odunpazarı (Sultanönü)-Şarhöyük (Dorylaion). Google Earth 08.09.2025

Evliya Çelebi'nin (17. yüzyıl) şehir eski ve yorgun göründüğü için Eskişehir adını almıştır açıklamasını yaparak şehrin adının buradan geldiğini belirtmesi (Evliya Çelebi, 1969: s. 53) daha sonraki araştırmacıları etkilemiş olsa da Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin (1288-1485) Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi) adlı eserde Arap harfleriyle Eskişehir olarak adının geçmesi (Mehmed Neşrî, 1949: s. 109-111; Manaz, 2019: s. 115-116) daha sonra Âşıkpaşazâde Tarihi (1393-1485)'nde Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed Âşıkî'nin (1393-1485) Osman Gazi'nin Eskişehir'in hamam yöresinde Pazar kurdurduğu ve Cuma hutbesi Karacahisar'da bayram hutbesi Eskişehir'de okundu" açıklamalarında Eski Türkçe ile Eskişehir yazılması (Âşıkpaşazâde, 2013: s. 61-62; Âşıkpaşazâde, 1914: s. 11) ve Matrakçı Nasuh'un 1536 tarihli minyatüründe Kurşunlu Külliyesi'nin üst tarafında yine eski Türkçe harflerle Eskişehir yazılı olması (Şekil 5) şehrin adının Karacahisar feth edilince Selçuklu döneminde kurulmuş olan Odunpazarı'ndaki Selçuklu şehri eski şehir olarak Eskişehir adını almış olmalıdır. Çünkü Derviş Ahmed Âşıkî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşık Paşazâde Tarihi adlı eserinde (1393-1485) Osman Gazi'nin Eskişehir'in hamam yöresinde pazar kurdurduğu ve Cuma hutbesinin Karacahisar'da bayram hutbesinin Eskişehir'de okunduğunun belirtilmesi Osmanlı Beyliği'nin bağımsızlığını ilan ettiği kuruluş döneminde bağımsızlığını ilan eden Osman Bey'in Cuma hutbelerini Karacahisar'da (Karacaşehir) yer alan camide okutmakta iken bayram hutbelerinin Sultanönü'nde yer alan camide okutulması Osmanlı'nın o yıllarda siyasi olarak Sultanönü'ne hükümran olmadığını fakat Müslüman halkın toplumsal inanç birliğini yakaladığını göstermektedir.

Şekil 5. Matrakçı Nasuh'un Minyatürde Eskişehir yazısı. https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/ 15.01.2025

Osman Bey'in Karacahisar'ı Bizans'ın elinden alarak bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte yeni bir yerleşim kuran göçebe Türkmenlerin kendilerinden daha önce yerleşik hayata geçen Selçuklu Türk'lerinin kurduğu Sultan Eyüğü, Sultan-eyükı (Sultan Tepesi), Sultanönü'nü, "Eskişehir" adı ile anmaları doğaldır. Eskişehir "Eski"liğe (Anadolu Selçuklu) yeni bir bakış olarak Sultanönü'ndeki (Sultaneyüğü-Sultan Tepesi) Selçuklu yerleşimi üzerine kurulmuş bir Selçuklu yerleşim hatırasıdır. Bir şeyin eskisi olmadan yenisi olmayacağı için Osman Gazi Karacahisar'ı alınca Karacahisar yeni Selçuklu şehri Sultanönü (Sultaneyüğü-Sultan Tepesi) eski olmuştur.

Eskişehir adı, yorgun harabe bir şehri değil, antik dönem yerleşimlerinden bağımsız günümüz Odunpazarı'nda Selçuklu döneminde kurulan Türk şehrini tanımlamaktadır.

Sultan Eyüğü/ Sultan Üyüki/ Sultanönü Adının Kaynağı

Bilge Umar, Sultanönü'nü Sultan ülkesinin ön tarafının tanımlanmış olabileceğini ve Eskişehir ile Bilecik'i kapsayan eski bir sancak olarak Sultan Alaeddin tarafından Sultanönü adıyla Ertuğrul Gazi'ye verildiğini belirtmektedir (Umar, 1993: s. 749). Sultanönü adının kaynağı ile ilgili diğer bir görüş, Konya merkezli Anadolu Selçuklularının Eskişehir'i Marmara bölgesine yapılan akınlar için bir kışlak ve ön bölge olarak kullanmalarından dolayı Sultanönü adını almış olabileceğidir (Adalıoğlu & Demir, 2019: s. 34-35). Ancak 1215 yılında ölen El Haravi'nin hacılar için hazırladığı rehber kitabında Eskişehir adı için Sultan Höyüğü/Sultan Tepesi anlamında Sultan Veki (Sultan-öyukı?/ eyükı?) şeklinde farklı kelimelerle bölge tanımlanmıştır (El Haravi, 2004: s. 153). Ayrıca 1192 yılında Halep'te doğan Kemalüddin İbnü'l- Adîm'in (öl.1262) (Sevim, 1999: s. 478): "Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargah kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyle tanınmıştır. Daha önce bu tepede, insanların gelip sığındığı küçük bir han bulunduğu için, burası Hancık (Funeydik) adiyle bilinirdi. Şimdi hâlâ mevcut olan bu hanı ben, emir Seyfüddin Ali b. Süleyman b. Candar tarafından tamir ettirilmeden önce görmüştüm." (İbnü'l- Adîm, 1982: s. 17) biçimindeki ifadesinden Sultan Alparslan'ın ordugâh kurduğu Suriye'deki Funeydik Tepe'nin (Hancık) Sultan'ın karargah kurmasından sonra Sultan Tepesi adıyla anıldığını göstermektedir. Böylece El Haravi'nin (öl. 1215) ve İbnü'l-Adîm'in (öl.1262) verdiği bilgiye dayanarak Sultan Öyüğü (Sultan Eyüğü) şehrinin, benzer şekilde Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1097 yılında Haçlılarla Eskişehir Ovası'nda (Dorylaion Ovası) yaptığı savaş sırasında otağını kurduğu tepeden (öyük) dolayı; günümüzde Kurtuluş Savaşı yıllarında yakacak ihtiyacını karşılamak üzere odun satılan meydandan dolayı Odunpazarı adını alan (Özüdoğru, 2000, 277) Odunpazarı yerleşim tepesinin Sultan Tepesi anlamında Sultaneyüğü/Sultanöyüğü adını almış olabileceği ve daha sonra eyüğü/öyüğü kelimesinin önü şeklinde Sultanönü olarak değişmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Adalıoğlu ve Demir de Eskişehir İli Yerleşim Adlarına Göre Selçuklu ve Osmanlı İzleri (11. 16. yüzyıllar) adlı çalışmalarında, "Sultanönü adının Sultanöyüğü'ünden bozma olduğunu düşündürmektedir." şeklinde benzer açıklamada bulunmuşlardır (Adalıoğlu & Demir, 2019: s. 34-35). M. Topal, Kemalpaşazade (Ölümü 1534) -İbn Kemal'in Tevarih-i Al-i Osman'da hem Sultan-öni hem Sultan-öyüği (Kemalpaşazade İbn Kemal, 2014: s. 8, 10) tanımlamasından yola çıkılarak kentin Konya'da bulunan Selçuklu sultanına ulaşmak için bir ön bölge olması dikkate alındığında "Sultan Önü" olarak adlandırılmış olabileceğini, ilk yazılan bazı vakfiyelerde Sultanöyüğü'nün farklı telaffuzlardan geldiği veya 1097 Savaşı'nda I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu höyükten dolayı bu ismin kullanılmış olabileceğini dolayısıyla sancağın isminin de "Sultan Eyüğü", "Sultan Yuki" gibi farklı telaffuzlarla kullanılmış olabileceği ileri sürmektedir (Topal, 2011: s. 14, 112-113). Kemalüddin İbnü'l- Adîm'in (1192 -1262), "Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargah kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyle tanınmıştır." açıklaması I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu höyükten Sultan eyüğü (Sultan Tepesi) adını almış olduğunu desteklemektedir. Ancak burada I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu tepe günümüz Odunpazarı bölgesidir. Şarhöyük Osmanlı döneminde de aynı isimle kullanılmaya devam etmiştir. "Sultanönü" adı ise 1534 yılında ölen İbn Kemal'in, Osmanlı tarihini anlattığı kitabında (Kemalpaşazade İbn Kemal, 2014) Sultan-öni ve Sultan-öyüği adlarını kullanmış oluşu Kanuni Dönemi'nde (1520-1566) kent için bu iki adın kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu bu bölge, Eskişehir kent merkezinin güney kesiminde, eğimli bir topoğrafyada fiziksel çevre koşullarıyla uyumlu bir yerleşim sergilemektedir. Selçuklu döneminde bir Türk yerleşimi olarak kurulmuş, Osmanlı döneminde de iskân karakterini koruyarak günümüze kadar gelişimini Odunpazarı adıyla sürdürmektedir (Tablo 1).

Tablo 1.

Eskişehir Bölgesi İçin Kaynaklarda Kullanılan İsimler

Kentin Adı	Kentin Adının Geçtiği Tarihler ve Kaynaklar
Üyük	1074 Üyük, Tepe gibi yüksek olan yerler. Divan-i Lugat-it Türk
Sultan Veki, Sultan Eyüğü, üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik	El Haravi'nin (1215 öl.) Hac Rehberi kitabında Sultan Veki (Sultan-öyukı?/ eyükı?) 1272 tarihli Cacoğlu Vakfiyesi'nde Sultan Eyüğü İbn-i Batu'ta (1304-1368) Seyahatnamesinde Sultan-öyukı/ Sultan-eyükı Kemalpaşazade -İbn Kemal (öl.1534) Tevarih-i Al-i Osman Sultan-öyüği
Sultan-öni, Sultân öñüni Sultanönü	Âşıkpaşâzade Tarihi (1393-1485) Sultanöni. 1402 yılından hemen sonra Ahmedi, İskender-Name 7031.satır Kemalpaşazade 1534 (öl.) İbn Kemal Tevarih-i Al-i Osman Sultan-öni (2014: s. 8, 10).
Sancak Merkezi olarak Sultanönü, Sancak **Eskişehir, Bilecik, Seyidgazi ve İnönü** dahil dört kazadan meydana gelmiştir.	İlk Sancak Merkezi olarak (1393) Sultanönü -Anadolu Eyâleti'ne bağlanır. (Sezen, 2006), Fatih Sultan Mehmet'in (1444-1446) ilk dönemine kadar Ankara Beyliğine bağlı. 1451-1831 yılları arasında Kütahya beylerbeyliğine bağlı bir sancak. Kaza olarak (1831) Kütahya -Hüdavendigâr Eyâleti'ne bağlı iken, 1867 yılında Kütahya –Hüdavendigâr Vilâyeti'ne bağlı bir kaza, 30. 12. 1914'de sancak merkezi olarak mutasarrıflık ve 1924 yılında vilâyet olmuştur.
Şarhöyük	Şar: Kökeni Farsça şehir, belde, (Türk Dil Kurumu). Şehr-öyüği 1575 (evkaf defteri no:541, v.21b).
Kend	Şehir (Ordu kend: Hanın oturduğu kend). Divan-i Lugat-it Türk (1074)
Şehr	Ar. Büyük kasaba, medine (Osmanlı lügati. TDK. 207)
Eskişehir	1393-1485 Âşıkpaşazâde Tarihi Eski Türkçe harflerle Eskişehir yazılmıştır. 1481-1512 Neşrî Tarihi, Kitâb-ı Cihan-Nümâ Eski Türkçe harflerle Eskişehir yazılmıştır. 17. yüzyıl Katip Çelebi, Sultanönü Sancağı'nın baş şehri Eskişehir

Selçuklu döneminde Eyüğü/Sultanönü

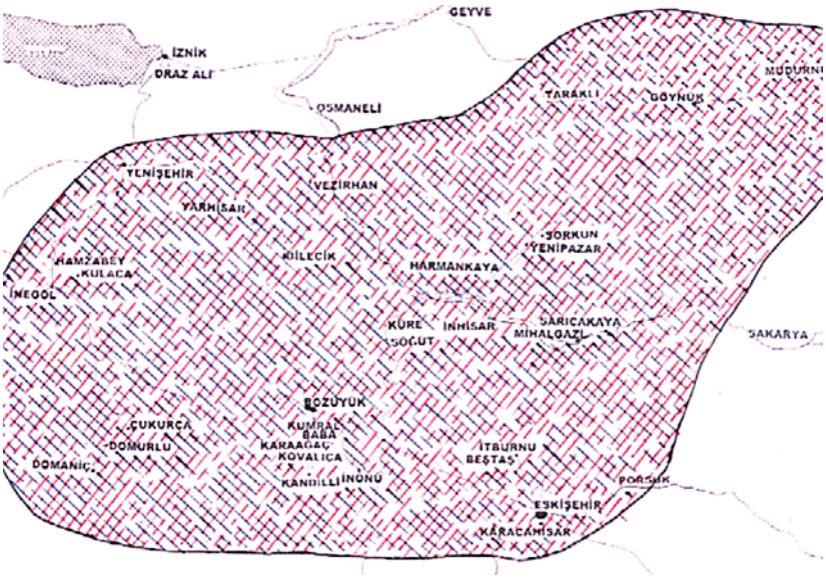
11. yüzyıl başlarında başlayan Türk akınları sonucunda 1068'de Emirdağ ve 1069'da Honaz'ın fethedilmesiyle (Küpeli, 2001: s. 125) Türkler bölgenin yakın çevresinde yer tutmaya başlamışlardır. Selçuklular Dorylaion'u ilk kez 1074'te almış, ancak daha sonra I. Haçlı Seferi başlamış, Haçlılara karşı otağını bir tepe üzerine kuran I. Kılıç Arslan, 1097'de yapılan savaşta Haçlı ordularına yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır (Kinnamos, 2001: s. 33, 34, 211-213, 140- 141; Tunçdilek, 1953: s. 304-306). Ancak II. Haçlı ordusu 25 Ekim 1147 tarihinde Dorylaion yakınlarında Sultan I. Mesud'un ordusuna yenilmiştir (Altınsapan, 1997: s. 18). 1158 yılında Sultan II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) Bizans Selçuklu sınırı Eskişehir ile Seyitgazi hattı olmuştur. 1162 yılında II. Kılıç Arslan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos ile imzaladığı anlaşmaya göre Türkmenler Eskişehir - Seyitgazi hattını geçmemeleri konusunda karar alınmıştır (Altınsapan, 1999: s. 19). Bölgedeki Bizans egemenliği Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın Bizans İmparatoru Manuel'i 1176 yılında Myriokephalon Savaşı'nda mağlup ettikten sonra zayıflamaya başlamıştır (Adalıoğlu & Demir, 2019: s. 30). Sultan II. Kılıç Arslan, 1182 tarihinde Uluborlu ve civarındaki kalelerle Kütahya'ya kadar olan yerleri fethetmiştir. Bu tarihten sonra Kütahya ve Eskişehir bölgesi bütünüyle Anadolu Selçukluların hakimiyetine girmiştir (Manaz, 2019: s. 54). II. Kılıç Arslan 1186 yılında devleti idarî yönden on bir oğlu arasında paylaştırınca, Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir'i oğlu Melik Muhyiddin Mesud'un yönetimine vermiştir. Türkmenlerin, Eskişehir ve

civarına kalıcı olarak yerleşmeleri, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat'ın himayesinde Kayı aşiretinin Söğüt'e yerleştirilmeleriyle gerçekleştiği genel kabul görmektedir (Adalıoğlu & Demir, 2019: s. 30-31).

Osmanlı döneminde Sultanönü adının Eskişehir olarak kullanılmaya başlanması

Osmanlı Devleti Tanzimat'a 1839-1870 (Tanör, 1985: s. 13) kadar taşra yönetim sisteminde merkeziyetçi bir sistem kullanmıştır. Bu sistemde taşra yönetim örgütlenmesinin en büyük birimi eyalettir. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da karyelere (köy) ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a kadar geçen süreçte bu yapılanma içinde temel idari birim sancak olmuş ve sancak temeline dayalı idari örgütlenme hızla artan eyalet birimlerine rağmen 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Eyaletlerin en büyük yöneticisi beylerbeyi, sancakların yönetiminde ise sancakbeyleri bulunmakta, kazaları ise kadılarla birlikte subaşılar yönetmekte, köylerin yönetiminde ise tımarlı sipahiler görev almaktadır (Boztepe, 2013: s. 1).

Osmanlı Devleti'nin ilk sancağı Sultanönü olmuştur. Sancağın sınırları da genel olarak Sakarya nehri ve onun kollarına göre belirlenmiştir. Güneyi Sakarya nehri ve Seydi Suyu, doğu ve kuzeyi Sakarya Nehri'yle sınırlıdır. Kuzeybatıdan Bilecik Osmaneli (Lefke), güneydoğudan Kütahya'dan gelen Porsuk Çayı ile sınırlanır ve sancağın merkezi de gümümüzdeki adıyla Eskişehir olmuştur (Doğru, 1992: s. 13). Sancak dört kazadan meydana gelmiştir. Bunlar Eskişehir, Bilecik, Seyidgazi ve İnönü kazalarıdır (Adalıoğlu & Demir, 2019: s. 34) (Şekil 6).

Şekil 6. İlk hutbeden önce Osman Gazi'nin egemenlik alanı (1288 Karacahisar fethi) (Karasu, vd., 2010: s. 98).

Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli askerî birlikleri olan atsız-yaya ve atlı-müsellem teşkilatı burada oluşturulmuştur. Yaya ve müsellemler kendilerine tahsis edilen çiftlik karşılığında sultan çağırdığında sultanın hassa ordusu olarak göreve giderek ulufe almışlardır. Bu teşkilat ile Sultanönü sancağındaki Türkmenler yerleşik hayata erken geçmiş ve kır nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Topal, 2011: s. 113).

Eskişehir, Sancak Merkezi olarak (1393) Sultanönü -Anadolu Eyâleti'ne bağlıdır (Sezen, 2006: s. 176; Kılıç, 2014: s. 659). Sultanönü sancağı Anadolu beylerbeyiliğine bağlı olarak 16. yüzyıl başlarında Eskişehir, Bilecik, İnönü, Seyidgazi kazaları ile Karacahisar ve Günyüzü nahiyelerini kapsamıştır. Cihannümâ'ya göre 17. yüzyılda Sultanönü sancağı Eskişehir, İnönü (Bozöyük), Bilecik, Seyidgazi, Karacaşehir, Kalacık ve Akbıyık kazalarından oluşmaktadır (Oğuzoğlu & Emecen, 1995: s. 400) hatta tahrir defterlerinde Günyüzü nahiyesini de içermektedir (İnalcık, 2007: s. 446-447).

Fatih Sultan Mehmet'in (1444-1446, 1451-1481) ilk dönemine kadar Ankara Beyliğine bağlı bir sancak, 1451-1831 yılları arasında Kütahya beylerbeyliğine bağlı bir sancak durumundadır (Oktay, Çağıran & Gülşen, 1986: s. 5). Kaza olarak (1831) Kütahya -Hüdavendigâr Eyâleti'ne bağlı iken, (1867) Kütahya –Hüdavendigâr Vilâyeti'ne bağlı kazadır (Sezen, 2006, 176). 30 Aralık 1914'de Eskişehir sancak merkezi hâline gelerek mutasarrıflık (Doğru, 2000: s. 83-84) ve 1924 yılında vilâyet olmuştur (Sezen, 2006: s. 176).

Osmanlı Devleti'nin ilk sancaklarından biri olan Sultanönü'nün 1393 yılında sancak merkezi hâline getirilerek Anadolu Eyaleti'ne bağlanmasıyla birlikte Eskişehir, Bilecik, İnönü, Seyitgazi kazaları ile Karacahisar ve Günyüzü nahiyeleri bu sancağa dâhil edilmiştir. Bu idari yapılanmayla paralel olarak, "Eskişehir" adının Âşıkpaşazâde Tarihi (1393–1484) ve Neşrî Tarihi (1481–1512) gibi kaynaklarda eski Türkçe harflerle kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Ancak Sultanönü Sancağı'nın yalnızca Eskişehir'i değil, Bilecik, İnönü, Seyitgazi, Karacahisar ve Günyüzü'nü de kapsaması, bu adın Selçuklu döneminde Odunpazarı bölgesinde kurulan şehir (Sultan Üyüğü/ Sultanönü) ile doğrudan özdeşleştirilmesini zorlaştırmıştır. Bu durum, Selçuklu dönemine ait söz konusu yerleşimi tanımlamak için yeni bir adlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Nitekim Karacahisar'ın fethi sonrasında, Osmanlılar açısından "eski şehir" konumunda olan Selçuklu yerleşimini ifade etmek üzere "Eskişehir" adının kullanılmaya başlandığı anlaşılmakta; bu adlandırmanın Âşıkpaşazâde Tarihi ve Neşrî Tarihi gibi kaynaklarda aynı şekilde yer alması da bu görüşü desteklemektedir.

Sonuç

Yerleşim alanlarının isimleri o bölgenin tarihsel ve kültürel sürekliliği hakkında bilgi vermektedir. Anadolu kentlerinin büyük bir bölümünde adlandırma süreci açık bir şekilde tanımlanabilirken Eskişehir adının kökeni, antik Dorylaion (Şarhöyük) ve Karacahisar (Karacaşehir) ve günümüz Odunpazarı yerleşimi nedeniyle netlik kazanamadığı için literatürde tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı Eskişehir adında yer alan eski kelimesinin ne zaman ve nereden kaynaklandığının belirlenmesi ve yazılı kaynaklarda hangi dönemde kullanılmaya başlandığının kanıtlanmasıdır.

Yapılan çalışma ile Osman Gazi'nin Karacahisar/Karaşehir'i fethi ve sonrasında gelişen tarihsel olaylar ile Eskişehir'le ilgili Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi yazılı kaynakları incelenerek eserlerde şehrin bu dönemlerde kullanılan isimleri ve dönemleri incelenerek Dorylaion (Şarhöyük) ve Karacahisar (Karacaşehir) ve günümüz Odunpazarı yerleşim yerlerinin nereler olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Eskişehir'in adından kaynaklanan karışıklıklara dikkat edilmiştir. Eskişehir ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar genellikle Eskişehir adının; antik dönem yerleşimlerinden dolayı Eski şehir veya şehrin binalarının eskiliğinden dolayı Eski şehir adını almış olduğunu belirtmişlerdir.

Türk yerleşimlerine yeni adlar verilirken Orta Asya'daki geleneklere uygun olarak genellikle Türkçe isimler verilmeye çalışılmıştır. Bazı şehirler ise Iconium (Konya), Ameseia (Amasya), Ancyra (Ankara), Antiokheia (Antakya), Gangra (Çankırı), Kaeserea (Kayseri), Kotiaeion (Kütahya), Melitene (Malatya), Neocaesarea (Niksar), Sebastea (Sivas), Trebizond (Trabzon) eski adları Türkçeye uygun hâle getirilerek kullanmıştır. Bu isimler şehirlerin Türk dönemi öncesi uygarlıkların bu şehirde izleri olduğunu ve bu isimlerle anıldıklarını göstermektedir. Ancak Eskişehir'in eski adının Dorylaion olması belirtilen gerekçelerle şehrin Eskişehir adına dönüşmesini engellemektedir.

Eskişehir'in bugünkü sınırları içinde bulunan Yunanca Dorylaion, Latince Dorylaeum, Arap kaynaklarında Darauliya, Drusilya, Duruliya, Druliya, Düriliya, Adruliya olarak adı geçen günümüz Şarhöyük adıyla anılan yerleşim alanının yeri hakkında Radet, iki devşirme malzeme üzerindeki yazıtlara dayanarak Dorylaion şehrinin Şarhöyük'te bulunduğunu belirtmektedir.

Bizans döneminde Dorylaion adı, 325 yılında İznik Konsili'ne katılan kent piskoposu Athenodoros'un adı ile birlikte dönemin Bizans kaynaklarında bir kent adı olarak yer almış; 448'de dinî meclise, 451'de Kadıköy Konsili'ne, 553, 692, 869/70 ve 879 yıllarında gerçekleştirilen konsillere bu kentin piskoposları da katılmıştır. 10. ve 11. yüzyıl piskoposluk kayıtlarında Dorylaion yardımcı piskoposluk merkezi olarak kaydedilerek dinî bir misyon yüklenmiştir. Bazı araştırmacılar Şarhöyük ile Sultanönü'nü aynı yer olarak belirtmişlerdir. Ramsay ise bazı kalıntıların olduğu Roma şehri höyüğünün Şarhöyük olarak adlandırıldığını ancak yeni şehrin farklı yere inşa edildiğini belirtir. Ramsay'in belirttiği yeni Selçuklu şehri Sultaneyüğü/ Sultanhöyü/Sultanönü adlarını alan ve Odunpazarı'nda ilk kez kurulan Türk şehridir.

Eskişehir, Selçuklular tarafından iki kez fethedilmiştir. İlk olarak 1074 yılında ele geçirilen şehir, I. Kılıç Arslan'ın 1097'de Birinci Haçlı Seferi sırasında haçlı ordularına yenilerek geri çekilmesi üzerine yeniden Bizans hakimiyetine girmiştir. Şehir, ikinci kez II. Kılıç Arslan döneminde, 1182 yılından sonra Kütahya ve Eskişehir

çevresinin Selçukluların eline geçmesiyle kesin olarak Türk hakimiyetine katılmıştır. Türklerin Eskişehir ve çevresine kalıcı olarak yerleşmeleri ise genel kabule göre, I. Alâeddin Keykubat'ın himayesinde Kayı Boyu'nun Söğüt'e yerleştirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Eskişehir bu ismi almadan önce Selçuklu döneminde Sultan Tepesi anlamında Sultan Veki, Sultan Eyüğü/ üyük/ eyük/ öyük/ öyuk/ öyik gibi isimler almıştır. Bu isimleri 1097'de I. Haçlı Seferi sırasında I. Kılıç Arslan'ın Odunpazarı bölgesine otağını kurmasıyla ilgilidir. Bir sultanın otağını bir tepeye kurmasından sonra orasının adının değiştirilerek Sultan Tepesi adıyla anıldığını 1192 yılında Halep'te doğan Kemalüddin İbnü'l- Adîm (öl.1262) bildirmektedir.

Selçuklu dönemi kaynağı Arap Seyyahı El Haravi (1147-1215), Sultanhöyüğü için "Sultan Veki?: El Haravi bazı yazılı kaynaklarda olduğu gibi üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik, öñüni önü, öni, eyüğü kelimelerinden birini yazmak istemiş fakat daha sonra hiçbir kaynakta rastlanmayan Sultan veki adını kent adı olarak yazmıştır.

Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinde (1272) Eskişehir için büyük ve mamur şehir anlamında "Mahruse-i Sultanyügi" ve "Medinetü's-sultaneyüğü" adlarını kullanmıştır.

El-Haravî'nin (1215 öl.) hac rehberinde "Sultan Veki (Sultan-Öyukı/Eyükı?)", 1272 tarihli cacaoğlu vakfiyesi'nde "sultan eyüğü" ve ibn battûta'nın (1304–1368) seyahatnâmesi'nde "sultan-öyukı" şeklinde kaydedilen, "sultan eyüğü/sultan tepesi" adını taşıyan yerleşimin, 15. yüzyıldan itibaren kaleme alınan kaynaklarda-özellikle Âşıkpaşazâde Tarihi'nde "Sultanöni" formunda "Sultanönü" adıyla tanımlanmaya başlandığı görülmektedir. Osmanlı döneminde bu adlandırma süreklilik kazanmış; "Sultanönü", hem Osmanlı Devleti'nin ilk sancaklarından birinin adı hem de bu sancağın merkezi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu terminolojik devamlılık, Osmanlı idari ve kültürel geleneğinin önceki dönem mirasını devralarak sürdürdüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Selçuklu döneminde "Mahruse-i Sultanyügi" ve "Medinetü's-sultaneyüğü" (büyük ve mamur şehir) adını alan bir şehrin 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin söylediği gibi harap ve bakımsız olduğu için eski adını almış olması şehrin eskiliği ile veya etrafında antik yapı kalıntılarından dolayı Eskişehir adını almış olmasıyla açıklamak mümkün değildir. Çünkü Anadolu'da antik kent kalıntıları üzerine veya yakın çevresinde kurulmuş pek çok yerleşim bulunmakta olup bu durum tek başına "Eskişehir" adlandırmasını açıklamak için yeterli bir ölçüt oluşturmamaktadır.

Topal, Kemalpaşazade (öl. 1534) -İbn Kemal'in Tevarih-i Al-i Osman'da hem Sultan-öni hem Sultan-öyüği tanımlamasından yola çıkılarak kentin Konya'da bulunan Selçuklu sultanına ulaşmak için bir ön bölge olması dikkate alındığında "Sultan Önü" olarak adlandırılmış olabileceği, ilk yazılan bazı vakfiyelerde Sultanöyüğü'nün farklı telaffuzlardan geldiği veya 1097 savaşında I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu höyükten dolayı bu ismin kullanılmış olabileceği dolayısıyla sancağın isminin de "Sultan Eyüğü", "Sultan Yuki" gibi farklı telaffuzlarla kullanılmış olabileceği ileri sürmektedir (Topal, 2011). Kemalüddin İbnü'l- Adîm (1192 -1262)'in; "Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargah kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyle tanınmıştır." açıklaması I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu höyükten Sultan eyüğü (Sultan Tepesi) adını almış olduğunu desteklemektedir. Ancak burada I. Kılıç Arslan'ın karargahını kurduğu tepe günümüz Odunpazarı bölgesidir. Şarhöyük Osmanlı döneminde de aynı isimle kullanılmaya devam etmiştir.

Eskişehir adının ilk kez Derviş Ahmed Âşıkî (1393?-1484?), Âşıkpaşazâde Tarihi adlı eserinde Eskişehir için hem Sultanöni adını hem de Eskişehir adını kullanmıştır. Eserde, Osman Gazi'nin Eskişehir'in hamam yöresinde pazar kurdurduğu ve Cuma hutbesinin Karacahisar'da bayram hutbesinin Eskişehir'de okunduğu bilgisine yer verilmesi aslında olayın Osmanlı Beyliği'nin bağımsızlığını ilan ettiği kuruluş dönemi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Âşıkpaşazâde'den anladığımıza göre bağımsızlığını ilan eden Osman Bey Cuma hutbelerini Karacahisar'da (Karacaşehir) yer alan camide okuturken bayram hutbelerini Sultanönü'nde yer alan camide okutmaktadır. Bu durum Osmanlı'nın o yıllarda siyasi olarak Sultanönü'ne hükümran olmadığını fakat Müslüman ahalinin bir şekilde bu toplumsal inanç birliğini yakaladığını göstermektedir. İşte bu noktadan hareket ederek Karacahisar'ı Bizans'ın elinden alarak bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte yeni bir yerleşim kuran göçebe Türkmenlerin kendilerinden daha önce yerleşik hayata geçen Selçuklu Türk'lerinin kurduğu Sultan Eyüğü, Sultan-eyükı (Sultan Tepesi), Sultan Sultanönü'nü, günümüz Odunpazarı yerleşimini "Eskişehir" adı ile anmaları doğaldır. Eskişehir adının yazılı kaynaklarda kullanılmaya başlanması ise şehrin sancak sistemiyle ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin

ilk sancağı olan Sultanönü'ne Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in (1324-1362) atanmasından sonra 1393 yılında sancak merkezi olan Sultanönü, Anadolu Eyâleti'ne bağlanmıştır. Bu bağlantıdan sonra Eskişehir, Bilecik, İnönü, Seyidgazi kazaları ile Karacahisar ve Günyüzü nahiyelerinin Sultanönü sancağına dâhil olmasıyla Eskişehir adının Âşıkpaşazâde Tarihi (1393-1484) ve Neşrî Tarihi (1481-1512) adlı eserlerde eski Türkçe harflerle Eskişehir şeklinde yazılmaya başlamasının paralellik gösterdiği görülmektedir. Sultanönü Sancağı'nın Eskişehir dışındaki yerleşim alanlarını da kapsaması Selçuklu yerleşim yeri olan Odunpazarı bölgesindeki Selçuklu şehri Sultanönü'nü/Eskişehir'i tanımlamaktan uzaklaştırmıştır. Bu nedenle Selçuklu dönemi şehri olan günümüz Odunpazarı yerleşimini tanımlamak için yeni bir isme ihtiyaç duyulmasıyla Karacahisar'ın fethi ile Osmanlı için eski-şehir olan Selçuklu şehrini tanımlayacak isim olarak Eskişehir adı yazılı kaynaklarda kullanılmaya başlanmıştır.

Kaynakça

Adalıoğlu, H. H. ve Demir, S. (2019). *Eskişehir ili yerleşim adlarına göre Selçuklu ve Osmanlı izleri (11-16. yüzyıllar)*. Eskişehir: Osman Gazi Üniversitesi Yayınları.

Ahmedî (2019). *İskendername* (Y. Akdoğan & N. Kutsal, Çev.). İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık.

Ali Nazima ve Faik Reşad (2002). *Mükemmel Osmanlı lügati*. (N. Birinci, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Altınsapan, E.(1997). *Ortaçağ'da Eskişehir ve çevresinde Türk sanatı (11-15. yüzyıllar mimarisi)* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altınsapan, E. (1999). *Ortaçağ'da Eskişehir ve çevresinde Türk sanatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Altınsapan, ve Palalı, M. (2018*). Osmanlı beyliğinin kurulduğu yer Eskişehir Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları kazı buluntuları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Anna Kommena (1996). *Alexiad*. (B. Umar, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Âşıkpaşazâde-Derviş Ahmed Âşıkî. (1913/14). *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşık Paşazâde tarihi*. İstanbul: Matbaa-ı 'Âmire. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/0c3c8e44.

Âşıkpaşazâde-Derviş Ahmed Âşıkî. (2013). *Aşıkpaşazade tarihi*. (A. Kala, Çev.). İstanbul: Kamer.

Ayhaner, H. (1973). Tarih Bölümü*, Eskişehir 1973 il yıllığı* (s. 1-76). Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Boztepe, M. (2013). Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimini şekillendiren "merkeziyetçilik" yaklaşımı ve günümüze etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (36), 1-14.

Cacaoğlu Nur El-din. (1989). *Kırşehir emiri Caca oğlu Nur El-din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesi*. (A. Temir, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Cahen, C. (2022). *Anadolu Selçuklu Devleti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Darga, A. M. (1993). *Şarhöyük-Dorylaion kazıları (1989-1992)*. XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (s. 481-502).

Darga, A. M. ve Sivas, T. (2000). *Şarhöyük-Dorylaion 1999 Yılı Kazı Çalışmaları*. 22. Kazı Sonuçları Toplantısı II, İzmir, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (s. 51-62).

Darga, A. M. ve Sivas, T. (2002). *2000 Yılı Şarhöyük-Dorylaiorı Kazıları*. 23. Kazı Sonuçları Toplantısı. 2. Ankara, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (s. 207-218).

Demirkent, I. (2001). *Ioannes Kinnamos'un historia'sı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Doğancı, K. (2013). Antik kaynaklara göre Bithynia'daki Cıvıtas'lar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, (24). 167-186.

Doğru, H. (1992). *XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Eskişehir: Afa Yayıncılık.

Doğru, H., İnalçık H., Parman E., Sivas, T., Aydı, N., ve Altuna, S. (1999). *Osman Bey'in ilk fethi: Karacahisar Kalesi*. (Anadolu Üniversitesi Araştırma Fonu Projesi, Proje ANA 1999/0824). Eskişehir.

Doğru, H. (2000). XX. yüzyıla girerken Eskişehir'de yönetim ve yöneticiler. *ETO*, 17 (77), 83-86.

Doğru, H. (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı devletinin kuruluşundaki önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (1), 106-127.

El Haravi. (2004). *A lonely wayfarer's guide to pilgrimage: 'Alī ibn Abī Bakr al-Harawī's kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt*. (J. W Meri, Çev.). New Jersy.

Erdoğan, A. (2015). *Sultanönünden Eskişehir'e Sakarya türküsü*. Ankara: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.

Evliya Çelebi. (1969). *Evliya Çelebi seyehatnamesi*. (Z. Danışman, Çev.). İstanbul.

Evliya Çelebi. (2012). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*. (S. A. Kahraman & Y. Dağlı, Çev.). III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İbn-i Batuta. (2010). *İbn-i Batuta seyahatnamesi I.* (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İbnü'l- Adîm. (1982). *Biyografilerle Selçuklular tarihi, İbnü'l- Adîm Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb.* (A. Sevim, Çev.). İstanbul: T.T.K. Basımevi.

İnalcık, H. (2007). Osman I. *İslâm ansiklopedisi*. (Cilt 33, ss. 443-453). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

İşcan, N. (2006). *Eskişehir: tarihin şehri*. Eskişehir: İşcan Yayınları.

İzgi C. (1998). Herevî, Ali B. Ebû Bekir, *İslâm ansiklopedisi*, (Cilt 17, ss. 221-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

İznik, E. (2005). *Roma İmparatorluk döneminde Dorylaeum'un genel görüntüsü*. O. Beklan Çetin, A. O. Alp, E. İznik (Ed.) I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, (s. 369-379).

Karasu, C., Sakarya, T. M. ve Berber, O. (2010). *Osmangazi ilkler ve Karacahisar*. Ankara: Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud. (1985). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Katip Çelebi. (2010). *Cihannüma*. (N. Bayhan, Çev.). İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Kavlakoğlu, M. (2005). *Phrygia Epiktetos kentlerinden Dorylaion- Dorylaeum antikkenti* [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kemalpaşazade - İbn Kemal. (2014). *Tevarih-i Al-i Osman*. (S. Abdullah, Çev.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Kılıç, O. (2014). 19. yüzyıl kadar Sultanönü (Eskişehir) sancağının yöneticileri. *Asos,* 9, (4), 659-673. https://doi.org/10.7827/Turkishstudies.6807

Kinnamos. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*. (I. Demirkent, Çev.). Ankara: TTK.

Koca, S. ve Menteşe, S. (2020). Eskişehir merkez ilçelerinde (Odunpazarı ve Tepebaşı) Topografik Faktörlere Göre Yerleşimin Dağılışı. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29 (2), 2020, 217-228.

Köylü, Z., (2020). XX. yüzyıl başlarında Eskişehir. (M. Atak, Çev.). *Seyyahların Gözüyle Eskişehir* içinde (s. 47-70). Ankara, Dorlion Yayınları.

Küpeli, Ö. (2001). IV. Selçuklu ve beylikler döneminde Afyonkarahisar. Ş. Öz-Alp (Ed.), *Afyonkarahisar kütüğü 1*, (s. 125-148). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Linder, R. P. (2008). *Osmanlı tarihöncesi*. (A. Arel, Çev.). İstanbul: Kronik.

Manaz, S. (2019). *Bizans Dönemi Dorylaion'u ile Anadolu Selçuklu şehri Sultan Eyüğü/ Sultan Öyüğü'nün (Eskişehir) fiziki yapıları* [Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Matrakçı Nasuh-Nasuh b. Abdullah (h. 942.) *Matrakçı Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakayn-i Sultan Süleyman*. C.17. https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TY/nekty05964.

Mehmed Neşrî. (1913/4). *Devlet-i Osmaniye tarihi (1330)*. https://portal.muteferriqa.com/ islandora/ search/Ne%C5%9Fr%C3%AE%20Tarihi%2C%20Kit%C3%A2b-%C4%B1%20Cihan N%C3%BCm%C3%A2%20?type=edismax&lang=1.

Mehmed Neşrî (1949). *Kitab-ı Cihan-Nümâ, Neşri tarihi*. (F. R. Unat & M. A. Köymen, Çev.). Ankara: T.T.K.B.

Mehmed Neşrî. (2011). *Aşiretten imparatorluğa Osmanlı tarihi 1288-1485*. (N. Öztürk, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Niketas Khoniates. (1995). *Historia*. (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Oğuzoğlu, Y. ve Emecen, F. (1995). Eskişehir. *İslâm ansiklopedisi*. (Cilt 11, ss. 398-401). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Oktay, A., Çağıran, A. ve Gülşen, F. (1986). *Eskişehir*. Eskişehir Valiliği Yayınları. EskişehirUğur Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.

Oruç Bey. (2009). *Osmanlı tarihi*. VII, (N. Öztürk, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Özüdoğru, Ş. (2000). Odunpazarı Mestanoğlu Halil evi. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2), 277-294.

Pilancı, H. (2004). *Eskişehir çevresindeki yer adları üzerine bir inceleme*. I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu bildirileri Eskişehir: Anadolu Üniversitesi (s. 249-255.)

Sarıkoyuncu, A., Önder, S. ve Erşan, M.; (2002). *Milli mücadelede Eskişehir*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Sevim, A. (1999). İbnü'l-Adîm. *İslam ansiklopedisi*. (Cilt 20, ss. 478-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.

Sivas T. (2002). Geçmişten günümüze Eskişehir. M. Erdoğan (Ed.), *Kentimiz Eskişehir* (s. 88-155). Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası.

Soysal, M. (1973). *İlden ile Türkiye*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Sönmez, N. (1984). *Eskişehir'de Odunpazarı tarihi yerleşiminin fiziksel gelişimi ve geleneksel konut dokusunda dizgisel çözümlemeler* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Strabon. (1987). *Coğrafya. Anadolu kitap: XII, XIII, XIV*. (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şarhöyük (Dorilaion) fotoğrafı (2025). https://arkeoloji.anadolu.edu.tr/sarhoyukdorylaion-kazisi/sarhoyukdorylaion-hakkinda adresinden alındı.

Tanör, B. (1985) Anayasal gelişmelere toplu bir bakış. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (Cilt 1, ss. 10-26). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tokmakçıoğlu, E. (2011). *Kentlerimizin adı nereden geliyor?* Ankara: İsim Yayınları.

Topal, M. (2011). *Eskişehir vakıfları tahrir defteri*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.

Tunçdilek, N. (1953). *Eskişehir ovası* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turan, O. (2010). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Kitabevi.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Yenidoğan, H. (2021). Büyük Selçuklu ordusunun Malazgirt'e (1071) giden güzergahı. *Asia Minor Studies*. 9, (1), 735-742.

Yılmazyaşar, H., Uzun, M. C. ve Zafer, N. (2024). *2023 Yılı Karacahisar Kalesi Kazı Çalışmaları*. S. Ateşoğulları (Ed.). 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Nevşehir, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, (s. 237-247).

Extended Abstract

Purpose

The naming of settlements constitutes one of the most significant indicators of historical and cultural continuity within a given region. According to Turkish traditions, when naming new settlements, they generally adhered to Central Asian traditions, predominantly using Turkish names. In contrast, some cities have preserved their pre-Islamic identities through phonetic adaptations. Examples of this include the transformation of Iconium into Konya, Caesarea into Kayseri, Melitene into Malatya, Sebastea into Sivas, Trebizond into Trabzon, Ameseia into Amasya, Ancyra into Ankara, Antiokheia into Antakya, Gangra into Çankırı, Kotiaeion into Kütahya, and Neocaesarea into Niksar such examples highlight the lasting traces of pre-Turkic civilizations. However, since Eskişehir's old name was Dorylaion, the aforementioned linguistic paradigm fails to account for the transition to "Eskişehir". Therefore, it requires a different historical explanation.

Methodology

While the naming processes of most Anatolian cities can be clearly defined, the origin of Eskişehir's name remains a subject of debate in the literature due to the complex interaction between the settlements of Dorylaion (Şarhöyük), Karacahisar (Karacaşehir), and Odunpazarı. This study seeks to elucidate the chronological emergence and contextual evolution of the adjective "ancient" in city names and to provide evidentiary support for its initial appearance in primary sources. This research examines primary sources from the Byzantine, Anatolian Seljuk, and Ottoman periods, along with the historical process following Osman Gazi's conquest of Karacahisar. By examining the different names and their changes over time found in these written sources, the precise geographical locations of Dorylaion, Karacahisar, and present-day Odunpazarı have been determined. Researchers focusing on the name Eskişehir generally suggest that it originates from numerous ancient remains dating back to the Prehistoric period, particularly the ruins of the city known as Dorylaion during the Roman, and Byzantine eras. During the Byzantine period, the name Dorylaion stands out in historical records and is particularly associated with Bishop Athenodoros, who attended the Council of Nicaea in 325 AD. The city's religious significance was further solidified by the participation of its bishops in councils held in 448, 451, 553, 692, 869/70, and 879. In the 10th and 11th centuries, episcopal records emphasized its religious mission by documenting Dorylaion as an auxiliary episcopal center. However, this settlement, known today as Şarhöyük, refers to the archaeological mound located on the Bursa-Ankara highway. Karacahisar Castle is situated on a plateau rising to 1010 meters, overlooking the Porsuk River (Thybris/ Tembris). It covers an area of approximately 200 x 300 meters. During the Ancient and Byzantine periods, Karacahisar Castle was located within the boundaries of the city of Dorylaion. The exact date and builder of Karacahisar Castle, as well as its name during the Byzantine period, have not yet been determined. The name Karacahisar was given during the Turkish period due to the dark-colored stones commonly found on the hill where the castle is located and used in its construction. The name Karacahisar was given during the Turkish period due to the dark colored stones commonly found on the hill where the castle is located and used in its construction. During the Byzantine period, in order to foresee and defend against Arab raids into Anatolia, small forts and towers were built at strategic points, and a communication network was established using fire and smoke. Some researchers have argued that the city got its name from the dilapidated state of the architecture in Odunpazarı. While some academics connect Şarhöyük with Sultanönü, Ramsay argues that Şarhöyük refers to a Roman mound containing specific remains, and that the "new city" was established in a different location. This newly established city is the present-day Odunpazarı (Upper Neighborhood) settlement. This "new" Seljuk city, known as Sultaneyüğü, Sultanhöyü, or Sultanönü, represents the first Turkish settlement established in the Odunpazarı region.

Findings

Eskişehir transitioned between Seljuk and Byzantine rule the Seljuks twice. The initial conquest occurred in 1074; however, following the First Crusade in 1097, during the First Crusade, Kilij Arslan I was defeated by the Crusader armies and forced to retreat, after which the city came under Byzantine rule. The city came under Seljuk rule for the second time after 1182, during the reign of Sultan Kilij Arslan II. The permanent settlement of

Turkish populations in and around Eskişehir is is traditionally attributed to. specifically the strategic relocation of the Kayı clan. Before Eskişehir adopted its current name, it was known during the Seljuk period by names such as Sultan Eyüğü/ Üyük/ Öyük, meaning "Sultan's Mound" (Sultan's Hill). These place names are closely related to the fact that Kilij Arslan I established his imperial tent (imperial headquarters) in the Odunpazarı region during the First Crusade in 1097. The Aleppine historian Kamal al-Din ibn al-Adim (d. 1262) posits that traditionally, after a ruler established his headquarters in a place, that place would change its name to "Sultan's Hill." Ibn al-Adim says: "Since Sultan Alp Arslan established his camp on this hill (Funeydik Hill), it has been known as Sultan's Hill. Previously, it was known as Hancık (Funeydik) because of a small caravanserai where people took refuge." This explanation suggests that after Kilij Arslan I pitched his tent in Odunpazarı, this area was probably named Sultan Höyüğü (Sultan's Mound/ Sultan's Hill) The word üyük, which appears in the name Sultan Eyüğü (üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik) used in the Seljuk period, is defined as an Oghuz word meaning a place that is high like a hill in the Dîvânu Lugâti't-Türk (1074) prepared by Kâşgarlı Mahmud.

In the Waqfiyya of Cacaoğlu Nureddin, the Emir of Kırşehir (1272), Eskişehir is described as a large and prosperous city with the names "Mahruse-i Sultanyügi" and "Medinetü's-sultaneyüğü". Furthermore, the city, which bears the name Sultan Eyüğü - Sultan Hill, written as Sultan Veki (Sultan-öyukı?/eyükı?) in El Haravi's (died 1215) pilgrimage guide, Sultan Eyüğü in the Cacoğlu Endowment Deed dated 1272, and Sultan-öyukı in Ibn Battuta's (1304-1368) travelogue, began to be described as Sultanönü in sources from the 15th century onwards (Âşıkpaşazâde History (1393 - 1485) Sultanöni). In the Ottoman period, the name of the city, Eskişehir, was first written in Old Turkish script in the work titled "Âşıkpaşazâde Tarihi" (1393-1484), demonstrating that the name Eskişehir permanently identified the city center. The work includes information that Osman Gazi had a market established in the bath district of Eskişehir, and that the Friday sermon was delivered in Karacahisar while the Eid sermon was delivered in Eskişehir. This explanation actually shows that the event is related to the founding period when the Ottoman principality declared its independence. In conclusion, as we understand from Âşıkpaşazâde, Osman Bey, who declared his independence, had the Friday sermons read in the mosque located in Karacahisar (Karacaşehir), while the Eid sermons were read in the mosque located in Sultanönü. This spatial distinction suggests that while the Ottomans lacked formal political sovereignty over Sultanönü Sultanönü during those years, but the Muslim population somehow achieved this social unity of belief. It is natural that the nomadic Turkmen, who established a new settlement after taking Karacahisar from the Byzantines and declaring their independence, referred to Sultan Eyüğü, Sultan-eyükı (Sultan Hill), Sultan Sultanönü, and the present-day Odunpazarı settlement, which were founded by the Seljuk Turks who had settled down before them, as "Eskişehir". The first use of the name Eskişehir in written sources is related to the city's system of administrative divisions (Sanjak). During the Ottoman period, the name Sultanönü continued to be used as the name of the first province of the Ottoman Empire and its center. This continuity is noteworthy because it shows that the Ottoman state embraced its past while moving towards the future. Until the Tanzimat reforms (1839-1870), the Ottoman Empire used a centralized system in its provincial administration. In this system, the largest unit of provincial administration is the province. Provinces are divided into districts (sanjaks), districts into sub-districts (kazas), and sub-districts into villages (karyes). From the founding of the Ottoman Empire to the Tanzimat reforms, the basic administrative unit within this structure was the Sanjak (district), and this administrative organization based on the Sanjak continued until the 19th century despite the rapidly increasing number of provincial units. Sultanönü was the first sanjak (administrative district) during the founding period of the Ottoman Empire. Sultanönü, the first sanjak (district) of the Ottoman Empire, was attached to the Anatolian Province in 1393 after Osman Bey's son, Orhan Bey (1324-1362), was appointed as its center. Following this connection, it is observed that the inclusion of the districts of Eskişehir, Bilecik, İnönü, Seyidgazi, and the sub-districts of Karacahisar and Günyüzü into the Sultanönü sanjak led to the name Eskişehir being written as Eskişehir in the old Turkish script in the works Âşıkpaşazâde's History (1393-1484) and Neşrî's History (1481-1512). The fact that the Sultanönü Sanjak encompassed settlements outside of Eskişehir distanced it from defining Sultanönü/Eskişehir, which was a Seljuk city located in the Odunpazarı region, a Seljuk settlement area. Therefore, with the need for a new name to describe the present day Odunpazarı settlement, which is a Seljuk-era city, the name Eskişehir began to be used in written sources as a name to define the Seljuk city, which became the old city for the Ottomans after the conquest of Karacahisar.

Limitations

The study is confined to the names attributed to Eskişehir during the Turkish period, focusing specifically on the present-day Odunpazarı district, which has been a Turkish settlement since the Seljuk era.

Implications

Previous studies have indicated the existence of a settlement referred to as Şarhöyük, during the Ottoman period; however, the precise location of this settlement remains to be determined. Identifying this site may provide new insights into discussions concerning the old of Eskişehir.

Originality and Value

It has been proven that the name Sultan Eyüğü (Sultan Hill) was used during the Seljuk period as the hill where the Sultan set up her tent. Apart from these descriptions, the earliest source mentioning the name Eskişehir is the work titled "Âşık Paşazâde Tarihi" by Âşıkpaşazâde (1393-1485). When the name Eskişehir is used in this source, it is seen that it encompassed places such as Bilecik, İnönü, Seyidgazi, Karacahisar, and Günyüzü as the center of the Sultanönü district. It has been determined that the name Eskişehir began to be used to describe Sultan Öyüğü-Üyüğü, a Seljuk-era city that was the "old city" according to Karacahisar, which Osman Bey took from Byzantium, as the area represented by the name Sultanönü expanded.